

De mythe van de 80%

Daniël Vanacker, Gent

Begin mei 1918 werd Joris van Severen, onderluitenant in het 9e Linieregiment, bij een generaal ontboden. Die betoogde dat Van Severen als Vlaams officier het voordeel had dat hij zijn manschappen ook in het Vlaams kon toespreken, want het Vlaamse aandeel in diens peloton - zo schatte hij - bedroeg 80 of 85%, wat Van Severen bevestigde. In 1976 berekende F.E. Stevens dat de Vlaamse bijdrage in het 9e Linie in 1918 tussen de 57 en 66% lag?¹ Hoe kan dat? Wie heeft er gelijk? De officieren die de oorlog meemaakten of de historicus die meer dan een halve eeuw later aan het cijferen ging?

Eind 1910 organiseerde de Belgische overheid andermaal een tienjaarlijkse volkstelling. Voor het eerst vroeg men aan de meertaligen welke taal ze het meest gebruikten. Met die gegevens kon men de sterkte van de twee grote taalgemeenschappen berekenen. Voordien kon men alleen het aandeel van de taalgewesten vaststellen. Zowel de gemeenschappen als de gewesten lieten in 1910 dezelfde verhouding 55/45 zien.

1910	Vlaams	%	Frans	%	Totaal
Gewesten	3,3 miljoen	55	2,7 miljoen	45	6 miljoen
Arr. Brussel	0,6 miljoen	61	0,4 miljoen	39	1 miljoen
Gemeenschappen	3,8 miljoen	55	3,2 miljoen	45	7 miljoen

Van de Vlaamstaligen kende 84% alleen de moedertaal, bij de Franssprekenden was dat 89%. Het Vlaamse gewest telde 140.000 Franstaligen (4% van het gewest), van wie bijna een kwart uitgeweken Fransmen, terwijl er in het Waalse gewest 70.000 Vlaamstaligen leefden (2,5% van het gewest). In het arrondissement Brussel, met 14% van de bevolking, vormden de Vlaamstaligen nog een uitgesproken meerderheid. Dat was vooral te danken aan het platteland, waar er nog nauwelijks Franstaligen woonden (93 / 7), want in de agglomeratie Brussel (14 gemeenten) vormden de francofonen al een kleine meerderheid (47 / 53).²

Men zou verwachten dat de communautaire verhouding in het Belgische leger dezelfde was als in de bevolking. Tijdens de Eerste Wereldoorlog was dat niet het geval. Vlaamsgezinde propagandisten gingen er steeds (en nog altijd) van uit dat de Vlamingen 80% van de troepen leverden. Als het Belgische leger voor 80% uit Vlamingen bestond, had Vlaanderen meer dan zijn plicht gedaan en dan was het des te ergerlijker dat de Vlaamse soldaten tijdens de oorlog slecht behandeld werden en dat de Vlamingen na de oorlog niet de rechten kregen die de

¹ *Oorlogsdagboek Joris van Severen*, 4 mei 1918 (Universiteitsarchief Leuven); F.E. Stevens, *De samenstelling van het 9de Linieregiment tijdens de Eerste Wereldoorlog (1914-1918)*, in: *Belgisch Tijdschrift voor Militaire Geschiedenis*, XX, 1976, nr. 7, p. 681-718, tabel p. 705. Zoals destijds gebruikelijk was, spreek ik van "Vlaams" en niet van "Nederlands". In die tijd gebruikte men de termen "Vlamingen" en "Walen" om de Nederlandstaligen respectievelijk Franstaligen aan te duiden. We behouden deze terminologie.

² *Recensement général du 31 décembre 1910*, Brussel, vijf delen, 1912-1916; L. De Raet, *Over Vlaamse volkskracht*, Brussel 1913, p. 568-569. Met het Vlaamse gewest bedoel ik de vier Vlaamse provincies plus het arrondissement Leuven; onder het Waalse gewest versta ik de vier Waalse provincies plus het arrondissement Nijvel. De inwoners van de twee gewesten zijn de geografische Vlamingen (respectievelijk Walen). De taalgemeenschappen bestaan uit alle eentaligen die slechts Vlaams respectievelijk Frans kennen plus alle meertaligen die meestal Vlaams respectievelijk Frans spreken. Men kan de sterkte van de gemeenschappen ook berekenen door de Vlaams- respectievelijk Franssprekenden uit het arrondissement Brussel bij het Vlaamse respectievelijk Waalse gewest te voegen. Het verschil met de eerste definitie is beperkt omdat het aantal francofonen in het Vlaamse gewest slechts 70.000 hoger lag dan het aantal Vlaamssprekenden in het Waalse gewest. Die 70.000 verklaren ook waarom de gemeenschappen in de tabel niet de som zijn van de gewesten plus Brussel.

regering in oktober 1916 beloofd had, stelde het flamingantische standpunt. De keerzijde van die medaille was dat de Franstaligen, die blijkbaar slechts 20% van de troepen leverden, ondermaats gepresteerd hadden.³

Ook de meeste historici namen de "80%" aan tot F.E. Stevens, gedreven door Belgische vaderlandsliefde, in 1976 een gedetailleerde studie van het 9e Linieregiment publiceerde waarin hij veel lagere percentages reveleerde. Hij wilde meteen de oorsprong van de 80%-mythe achterhalen. Geleid door het beginsel "à qui le crime profite" zocht hij de daders bij de Duitse bezetter en de activisten. De "80%" trof hij voor het eerst aan in een manifest van de *Raad van Vlaanderen* van 4 februari 1917 en vervolgens in *Het Vlaamsche Nieuws*, het activistische dagblad van Antwerpen, van 22 maart 1917. Daarmee achtte hij zijn hypothese bewezen.⁴ Grondiger onderzoek had hem nog veel meer "bezwarend" materiaal kunnen opleveren.

Het cijfer van "80%" werd al gebruikt in een tweetalig pamflet dat de Brusselse flaminganten Maurits Josson en Frans Reinhard in februari 1915 in de hoofdstad verspreidden om te reageren tegen de anti-Vlaamse oprispingen van francofone zijde. Ze schreven o.m.:

*Gedurende de eerste dagen van augustus 11. waren er op honderd Belgische soldaten 65 Vlamingen; heden bij de IJzer telt men op honderd Belgische soldaten ten minste 80 Vlamingen, daar de meeste Walen geen gevolg hebben kunnen geven aan de laatste oproeping van de Belgische regering, Wallonië reeds toen gans bezet zijnde.*⁵

Hun pamflet deed onmiddellijk de ronde van de activistische pers (*Gazet van Brussel*, *Het Vlaamsche Nieuws*, *De Vlaamsche Post*). *De Vlaamsche Stem*, het dagblad van de Vlaamsgezinden in Nederland, veroordeelde het initiatief en zijn kritiek werd in Le Havre instemmend geciteerd door *Le XXe Siècle*, het blad van premier Charles de Broqueville.⁶ Daarna stierf de discussie een stille dood. De volgende maanden vermeldden de activisten uiteenlopende percentages. Het *Vlaamsche Nieuws* bijvoorbeeld had het over 68%, 70% en 75% Vlamingen en 60% eentalige Vlamingen.⁷

In zijn patriottische ijver zag Stevens over het hoofd dat niemand in het Belgische leger de activistische pers nodig had om vast te stellen dat de Vlamingen het leeuwendeel van de troepen leverden. Dat konden zowel de Vlaams- als de Franstaligen elke dag met hun eigen ogen en oren ervaren. Al vanaf de eerste getuigenissen liepen de Vlaamse percentages hoog op.

³ Tijdens de bekende "Vlaamse interpellatie" van de volksvertegenwoordigers Van de Vyvere, Van de Perre en Van Cauwelaert in mei 1919 wilde Fulgence Masson, minister van Oorlog en volksvertegenwoordiger van Bergen, wel toegeven "dat, naar verhouding tot de ganse bevolking van 't land, het aantal Vlaamse soldaten groter was dan dat der Walen", maar hij voegde er onmiddellijk aan toe dat de Vlaamse bladen die daar steeds op hamerden, "ten slotte bij het volk de mening doen ontstaan alsof de Walen hun plicht niet hadden gedaan". Zie *De Vlaamsche interpellatie*, Brussel 1919, p. 134.

⁴ Stevens, a.w. 1976, p. 715-717.

⁵ A. Faingnaert, *Verraad of zelfverdediging?*, 1933, p. 168-173; G. Garnir, *Pourquoi Pas? pendant l'occupation*, s.l. (Brussel) s.d. (1918), p. 71-72. Met "de laatste oproeping" bedoelde het duo de lichterding 1914 die medio september 1914 opgeroepen werd. Onder meer Joris van Severen behoorde tot die klas. Hij meldde zich op 23 september in het depot van de 3e legerdivisie in Lier en werd de volgende dag bij het 9e Linieregiment ingedeeld. Zie D. Vanacker, *Die vervloekte oorlog*, in: *Jaarboek Joris Van Severen 2*, Ieper 1998, p. 16.

⁶ *Gazet van Brussel* 19 februari 1915; *Het Vlaamsche Nieuws* 20 februari 1915; *De Vlaamsche Post* 21 februari 1915; *De Vlaamsche Stem* 25 februari en 1 maart 1915; *Le XXe Siècle* 11 maart 1915.

⁷ *Het Vlaamsche Nieuws* 30 juni, 6 juli, 1 en 30 augustus 1915, 7 februari 1916.

- De Gentse soldaat Arthur Bocklandt (8e Linie) stelde op 5 augustus 1914 verbaasd vast dat zijn kolonel het regiment in het Frans toesprak, al bestond het voor 70% uit Vlaamse soldaten.⁸
- Floris Noterman maakte in oktober 1914 deel uit van een compagnie van 300 vrijwilligers "waarvan 3/4 Vlamingen" (dus 75% Vlamingen).⁹
- Bij het begin van de oorlog telde een Antwerpenaar in zijn compagnie vrijwilligers "85 percent Vlamingen, waarvan minstens de helft strijdende flaminganten".¹⁰
- Een Leuvense student-vrijwilliger had het eind 1914 over "60 à 65 per honderd Vlaamse jongens" in het leger.¹¹
- Bij de zieke rekruten van de lichte 1914 in het ziekenhuis van Bayeux zag dr. August Fierens "veel meer Vlamingen dan Walen".¹²
- De Antwerpse vrijwilliger Maurice de Clercq (10e Linie), die in februari 1915 op het front kwam, stelde vast dat "80% der manschappen Vlaming" waren "waarvan zeker de 4/5 niets dan Vlaams sprekend" (dus minstens 64% eentaligen).¹³
- De Waalse sergeant Jules Blasse (2e Jagers te Voet) noteerde bij de aankomst van nieuwe rekruten: "Elles sont toutes originaires des deux Flandres ou de la province d'Anvers." Hij veronderstelde dat de Walen aan andere regimenten toegewezen waren. De Antwerpse volksvertegenwoordiger Alfons van de Perre, die naar Engeland uitgeweken was, kreeg te horen dat er bij de 800 nieuwe rekruten in dat regiment geen 10 Walen waren (dus 99%).¹⁴
- Aalmoezenier Robert Mortier (2e Carabiniers) klaagde in mei 1915 "dat het aantal Vlamingen groot is in 't leger en juist daarom zou een Vlaming verlangen dat zijn moedertaal meer tot haar rechten kwam".¹⁵
- Een frontsoldaat meldde begin juli "dat de 2/3, zo niet meer, in het leger Vlamingen zijn" (dus minstens 67 %).¹⁶
- In juli 1915 verscheen in een gemeente aan het front (Poperinge?) een affiche met de boodschap "Eerbiedigt onze taal! 70 t.h. van onze Belgische soldaten zijn Vlamingen!"¹⁷
- Het weekblad *De Stem uit België* vroeg dat men ook het Vlaams zou gebruiken op de grafopschriften, want - zo las hoofdredacteur Floris Prims in een brief van het front: "Het leger telt tegenwoordig een grote meerderheid Vlamingen." Ook op de Engelse begraafplaatsen zag Prims alleen Frans, "al liggen er dikwijls in grootste getale Vlaamse jongens onder"¹⁸
- Begin augustus bracht de Antwerpse volksvertegenwoordiger Alfons van de Perre een bezoek aan het opleidingskamp van Auvours en hoorde er talrijke klachten over de commandant. Aan de bevoegde minister schreef hij: "Il sème la haine dans le cœur des soldats, car comme on me le fit observer - 80% des soldats sont Flamands."¹⁹

⁸ A. Bocklandt, *Mijne oorlogsherinneringen*, typoscript, Gent 1923, p. 5 (KMLK) (Koninklijk Museum van het Leger en de Krijgsgeschiedenis).

⁹ Brief F. Noterman aan A. van de Perre 20 mei 1919 (AVDP) (AMVC, Archief Van de Perre).

¹⁰ Brief D.L. Charles aan dochter van zijn patroon 16 juni 1915 (*De Stem uit België* 2 juli 1915).

¹¹ Brief student aan *De Tijd* 11 december 1914 (A. Faingnaert, a.w., p. 61).

¹² Brief A. Fierens aan vrouw 29 maart 1915 (KMLK).

¹³ Nota M. de Clercq 4 februari 1918 (AVDP).

¹⁴ J. Blasse, *Souvenirs d'un fantassin du 2e Chasseurs à Pied*, Mons 1925, p. 56 (notitie 21 februari 1915); notitie bij order 5e Legerdivisie van 6 maart 1915 (AVDP).

¹⁵ Brief R. Mortier aan F. van Cauwelaert 21 mei 1915 (AFVC) (AMVC, Archief Frans van Cauwelaert).

¹⁶ Brief L.V.W. aan F. Prims 2 juli 1915 (*De Stem uit België* 9 juli 1915).

¹⁷ *Het Vlaamsche Nieuws* 8 september 1915. Dit artikel verwijst naar een brief van het IJzerfront van 27 juli, die aanklaagde dat de arrondissementscommissaris alleen Franstalige berichten uithing.

¹⁸ *De Stem uit België* 30 juli 1915.

¹⁹ Kladd brief A. van de Perre aan minister (De Broqueville?) 8/10 augustus 1915 (AVDP).

- De Franstalige Brusselaar René Deckers (2e Linie) beschouwde zichzelf als een "buitenbeentje" in zijn eenheid. "Verder bestaat heel mijn sectie uit Vlamingen."²⁰
- Een Vlaams officier schreef: "De helft van ons huidige leger bestaat uit Vlaamse vrijwilligers." In voetnoot lichtte hij toe: "Ons leger, dat thans aan het front staat, telt 2/3 vrijwilligers en 1/3 milicianen en onder de vrijwilligers is de verhouding Vlamingen groter dan onder de milicianen." Volgens die rekenkunde was 75% van de vrijwilligers Vlaming (50 op 67).²¹
- Student-vrijwilliger Firmin Deprez noteerde in september: "We hebben gehoord in deze droevige tijden van aanvallen tegen de Vlaamse Beweging dan wanneer ten minste 2/3 der soldaten Vlamingen zijn" (dus minimum 67%). In zijn eigen compagnie waren het "allen Vlamingen buiten 4 of 5". Die kwamen "allen uit 't onbezette gedeelte van België".²²
- Vrijwilliger Antoon de Clerck (8e Linie) mopperde in oktober 1915 dat men bij voorkeur Walen tot korporaal benoemde. Nochtans telde zijn peloton 55 Vlamingen en 16 Walen (dus 77%). De Clercq was de eerste die een telling van de taalkoppen deed.²³
- Een eenvoudige vrijwilliger klaagde dat het leger het recht van de Vlamingen miskende. "De meesten hoop uit de compagnie zijn Vlamingen, de gradés zijn meest Walen."²⁴
- Sergeant Emiel Devester (10e Linie) vertelde: "De Vlamingen vormen de overgrote meerderheid in alle frontcompagnies die ik ken."²⁵
- Een Vlaamsgezinde meldde uit een opleidingskamp: "de 9 tienden van de jongens zijn Vlamingen, meestendeels geen gebenedijd woord Frans kennend!" (dus 90%).²⁶
- Toen luitenant Jan Moorkens in het kamp van Valogne een compagnie kreeg toegewezen, stelde hij vast dat bijna al zijn soldaten uit leper kwamen.²⁷
- De Brusselse vrijwilliger Hubert Lefebvre noteerde eind 1915 over het kamp van Auvours: "La plupart de ces recrues sont des Flarnands. Les Wallons sont un tout petit groupe." Hij prees zich gelukkig dat 15 tot 20 soldaten uit zijn barak van 45 man Walen waren of Frans verstonden (dus 56 tot 67% eentalige Vlamingen).²⁸
- Een witte raaf: begin 1916 telde student-vrijwilliger Filip de Pillecijn slechts 30% Vlamingen in het opleidingskamp van de artillerie in Eu. Voor het Waalse overwicht zag hij twee redenen: de "intellectuele embusqués" gaven de voorkeur aan "het paradijs van het soldatenleven" en men kon het bezette land het gemakkelijkst ontvluchten in het Luikse. De meeste onderofficieren waren Vlamingen die aan het front hun strepen verdiend hadden. In het hogere, vooroorlogse kader domineerden de Walen.²⁹

De eerste getuigenissen verwezen al geregeld naar het Vlaamse aandeel om te klagen over de discriminatie van de Vlamingen en van het Vlaams in het leger. Na het zoveelste incident doorbrak volksvertegenwoordiger Alfons van de Perre in november 1915 zijn principieel stilzwijgen over de Vlaamse kwestie. Op gezag van "bevoegde overheden" - jammer genoeg vertelt hij niet wie - schreef hij in *De Stem uit België* "dat ons leger bestaat uit 75 tot 80

²⁰ R. Deckers, *Deckers' dagboek*, Gent 1999, p. 116 (notitie 16 augustus 1915).

²¹ Brief Vlaams officier aan redactie (*Vrij België* 10 september 1915).

²² Brief F. Deprez aan vriend 24 september 1915 (M. Vanslebrouck, *Firmin Deprez*, Aartrijke 1995, p. 148-149).

²³ Brief A. de Clerck aan F. van Cauwelaert 15 oktober 1915 (AFVC).

²⁴ Brief E. D'Hondt aan aalmoezenier 22 oktober 1915 (AVDP).

²⁵ E. Claes, *Uit de dagboeken van Ernest Claes*, Leuven 1981, p. 40 (notitie 30 oktober 1915).

²⁶ Brief F.K. aan redactie s.d. (*De Stem uit België* 19 oktober 1915).

²⁷ Brief J. Moorkens aan A. van de Perre 29 oktober 1915 (AVDF).

²⁸ Brieven H. Lefebvre aan M.R. 29 december 1915 en 14 januari 1916 (H. Lefebvre, *Journal d'un fantassin*, Brussel 1920, p. 14 en 17).

²⁹ Brief F. de Pillecijn aan F. van Cauwelaert 28 januari 1916 (AFVC).

percent Vlamingen en uit 60 percent uitsluitend Vlaamssprekenden". Die cijfers lagen volgens hem hoger dan de cijfers van de volkstelling van 1910 omdat "de laatst opgeroepen klassen, meest komend uit het Vlaamse land, bijzonder uit Vlamingen bestaan". Op basis van die Vlaamse bijdrage eiste hij "Eerbied voor onze helden".³⁰

Van de Perre kreeg diverse reacties op zijn artikel toegestuurd, waaronder enkele tellingen.

- In de compagnie van soldaat Gerard de Ridder (14e Linie) waren er van de 200 man minstens 130 Vlamingen (dus minimum 65%); nochtans sprak geen enkele gegradueerde Vlaams.³¹
- Soldaat Jozef Casier (2e Linie) telde in zijn compagnie "ternauwernood 40 Walen tegen ruim 170 Vlamingen" (dus minstens 81%). "De laatste lichten hebben enkel Vlamingen geleverd: de jongste strijders zijn uitsluitend Vlaams bloed."³²
- Onderluitenant Iozef Rombouts (10e Linie) bezorgde diverse cijfers. In het eerste bataljon kenden de meeste gegradueerden geen Vlaams, al was 75% van de soldaten Vlaming. De uitleg over de nieuwe gasmakers gebeurde in het Frans voor een groep van 130 Vlamingen en 20 Walen (dus 87%). Een compagnie van het 20e Linie, met 160 Vlamingen en 10 Walen (dus 94%), werd alleen in het Frans gefeliciteerd voor haar dapper gedrag. De nieuwe rekruten van zijn regiment kregen het strafwetboek alleen in het Frans te horen, al verstonden 15 van de 18 nieuwkomers geen Frans (dus 80% eentalige Vlamingen).³³
- Een vrijwilliger klaagde dat hij niet genoeg Frans kende om korporaal te worden, terwijl de Walen voor die promotie geen Vlaams hoefden te kennen. "In mijn compagnie zijn 10 Walen en 110 Vlamingen, er zijn er meer dan 70 die geen woord Frans verstaan" (dus 92% Vlamingen en 58% eentalige Vlamingen).³⁴

Het artikel van Van de Perre in *De Stem van België* raakte ook bekend in het bezette land. Het werd in april 1916 integraal opgenomen in de activistische brochure *Aan het Vlaamsche volk!* Vermoedelijk zorgde die publicatie voor de "doorbraak" van de "80%" in het activistische proza. Kort erop eisten Brusselse activisten in een pamflet "eerbied voor de taal van het Vlaamse volk", want "op 100 Belgische soldaten die voor het vaderland hun bloed vergieten op de slagvelden aan de IJzer, zijn er 80 Vlamingen". In juni stelde de *Vlaamsche Landsbond* in een pamflet dat het Vlaamse aandeel in het leger opgelopen was van 65 tot 80% "ten gevolge van de bezetting van gans het Waals gedeelte van het land". In een volgend pamflet werd betoogd dat het aantal Vlaamse gesneuvelden en gekwetsten zelfs hoger lag dan 80%.³⁵ Voortaan dook de "80% geregeld op in de activistische pers."³⁶

³⁰ *De Stem uit België* 12 november 1915. Van de Perre bezorgde zijn artikel ook aan *De Belgische Standaard*, een Vlaamsgezind dagblad dat in De Panne verscheen. De militaire censor - die de Vlaamse zaak niet ongenegen was - stuurde de proef terug met de bemerking dat die tekst niet op het front mocht verschijnen omdat de legerleiding dergelijke polemieken verbood. Wel voegde hij er welwillend aan toe dat hij graag zou hebben dat het artikel elders verscheen, bijvoorbeeld in Engeland, "omdat het de waarheid is". Zie P. Hildebrand, *De Belgische Standaard*, Antwerpen 1957, p. 123.

³¹ Brief G. de Ridder aan *De Stem uit België* 23 november 1915 (AVDP).

³² Brief J. Casier aan A. van de Perre 4 december 1915 (AVDP).

³³ Notities s.a. (J. Rombouts) s.d. (februari en oktober 1916) (AVDP).

³⁴ Brief J.D.S. aan vriend H. 14 mei 1916 (AVDP).

³⁵ Anoniem pamflet (H. Mommaerts), *Aan het Vlaamsche Volk*, Brussel april 1916, p. 24/25 (eigen verzameling); pamflet *Aan het Vlaamsche Volk!*, Brussel 15 juni 1916, opgenomen in pamflet *Belgen!*, Brussel 26 augustus 1916 (eigen verzameling); *Vrij België* 7 juli 1916; *Gazet van Brussel* 18 juli 1916; *Het Vlaamsche Nieuws* 1 augustus 1916.

³⁶ B.v. *Het Vlaamsche Nieuws* 23 juli 1916 en 16 augustus 1916.

Steeds meer cijfers

Vanaf de zomer van 1916 reageerden de legervlamingen steeds feller op de discrepantie tussen hun numeriek overwicht en hun sociale discriminatie. Dat was vooral in de 4^e Legerdivisie het geval. De Vlaamse percentages, gebaseerd op ramingen en tellingen, lagen doorgaans tussen 75 en 90%, terwijl 80% het meest voorkwam en zo een symbool werd dat de hele problematiek samenvatte.

1e Legerdivisie

- In juni/ juli 1916 telde een compagnie van het 2e Linie 86% Vlamingen; toch benoemde de overheid liever Waalse korporaals, ook al waren ze analfabeet.³⁷
- De Vlaamse piotten begrepen niets van het optreden van de Bretoense zanger Theodore Botrel, klaagde soldaat Jeroom Leuridan (3e Linie). "Kan er misschien niemand spreken of zingen in de taal van die 80 t.h.?" Volgens een collega had 75% van het regiment niets van het optreden verstaan.³⁸
- Toen een commandant de Vlamingen uitschold voor "tas de sales cochons avec votre sale pays des Flandres", wekte dat veel verontwaardiging, want het waren bijna allemaal Vlamingen in dat regiment, meldde soldaat Charles van Mol (3e Linie).³⁹
- Ook in de artillerie waren er veel Vlamingen, wist aalmoezenier Louis Kenis (1e Artillerie). Na 30 maanden verblijf bij dat wapen schatte hij hun aandeel op 80%.⁴⁰

2e Legerdivisie

- Een vrijwilliger (5e Linie) telde in zijn eenheid meer dan 80% Vlamingen, maar ruim de helft van de onderofficieren en korporaals sprak geen Vlaams. De Vlamingen werden meestal in het Frans aangesproken.⁴¹
- Bij de viering van de nationale feestdag zagen de Vlamingen van het 7e Linie slechts een Vlaams opschrift, al raamden ze het aantal Vlamingen in hun regiment op 90%.⁴²

3e Legerdivisie

- Een soldaat (1e Jagers te Voet) telde in zijn compagnie "2/3 Vlamingen die het Frans noch spreken noch verstaan" (dus 67% eentaligen). Nochtans kende niemand van de officieren Vlaams, wel spraken de meeste sergeanten en korporaals Vlaams.⁴³
- Bij zijn aankomst in het 4e Regiment Jagers te Voet vond dr. August Fierens alleen Walen in de officierenmess, terwijl het bataljon uit minstens 75% Vlamingen bestond. "In sommige pelotons is er geen enkele Waal".⁴⁴
- Korporaal G. Musschoot (3e Genie) klaagde medio 1917 aan dat de Vlamingen slechts een beknopte versie van de verlofregeling te horen kregen. Nochtans was 75% van de aanwezigen Vlaming en verstonden er weinigen Frans. Drie maanden later signaleerde hij

³⁷ Brief N. van Lint aan P. Pouillet 14 april 1921 (APOU 223) (Algemeen Rijksarchief (ARA), Papieren Pouillet).

³⁸ *De Belgische Standaard* 22 november 1916; *Vrij België* 24 november 1916.

³⁹ Brief C. van Mol aan P. van Cauwelaert 21 december 1916 (AFVC).

⁴⁰ *Ons Vaderland* 3 mei 1917.

⁴¹ Brief E. le Clusse aan J. Baeckelandt 1 juni 1916 (ABED 1086) (ADV, Archief IJzerbedevaartcomité). De uitgever noteerde op deze brief dat hij niet mocht verschijnen.

⁴² P.J. Verstraete, *Uit het dagboek van Hendrik Jozef Demoen*, Kortrijk 1993, p. 64 (notitie 21 juli 1916).

⁴³ Brief onbekende aan A. van de Perre 20 augustus 1916 (AVDP).

⁴⁴ Brieven A. Fierens aan zijn vrouw 22 november en 10 december 1916 (KMLK).

dat men Vlaamsonkundige sergeanten en korporaals bleef benoemen, al telde zijn compagnie 80% Vlamingen.⁴⁵

4e Legerdivisie

- Een compagnie van het 8e Linie telde 149 Vlaamse en 17 Waalse soldaten (van wie slechts drie geen "karotje" hadden), terwijl er bij de gegradueerden 9 Vlamingen en 18 Walen waren (dus 90% bij de soldaten en 33% bij de gegradueerden).⁴⁶
- Na een discussie noteerde dokter Joseph de Cuyper (2e Linie): "Vlamingen bij het leger 75%."⁴⁷
- Alle culturele activiteiten in het 10e Linie waren eentalig Frans, hoewel 85% van de bezoekers Vlaming was.⁴⁸
- Soldaat Paul Seghers (13e Linie) klaagde dat er in zijn bataljon nauwelijks Vlaamskundige gegradueerden waren. "En die toestand komt des te droeviger voor wanneer men bedenkt dat het 13e Linieregiment nu bijna een Vlaams regiment is geworden. Mijn compagnie (IIIe bataljon, 1e compagnie) telt ongeveer 140 Vlamingen tegen slechts 50 Walen" (dus 74%).⁴⁹
- Soldaat Renaat de Rudder (18e Linie) betreurde "dat het soms al Frans is dat de klokke slaat. Nochtans 't overgrootste gedeelte van ons leger zijn Vlamingen." In zijn volgende brief schatte hij het aantal Vlamingen in de loopgrachten op 70%, "misschien" 80%. Begin februari 1917 verliep een muziekfeestje voor zijn regiment helemaal in het Frans. Men vergat dat 80% van de toehoorders Vlaming was, reageerde hij boos.⁵⁰
- In de 4e legerdivisie was er eind 1916 sprake van de oprichting van een eentalig Franstalig monument voor de gesneuvelden. Daarvoor werd geld opgehaald in compagnies met 90% Vlamingen, klaagde onderluitenant Jozef Rombouts (10e Linie). In zijn regiment circuleerde een protestbrief. In één van de compagnies tekenden 160 soldaten van de 200 op één dag (dus 80%). Twee afgevaardigden gingen bij hun commandant protesteren. In de discussie voerden ze onder meer aan dat 75% van de soldaten geen Frans kende. De volgende weken letten die militanten steeds beter op de discriminatie van de Vlamingen. Waarom waren er in de legerbibliotheek van De Panne nauwelijks Vlaamse boeken te vinden, "dit voor 8/10 Vlamingen in 't leger"? Waarom gaf het 20e Linie de les over de machinegeweren in het Frans als de klas uit 40 Vlamingen en 10 Walen bestond (dus 80%)? Waarom was 80% van de officieren en onderofficieren Walen, "juist in omgekeerde proportie bij de zaksken vulders"? Waarom waren alle borden in de eerste linie te Boezinge in het Frans? "Dat alles voor de Walen, waarvan er 20/ 15% in het frontleger zijn; de 80/85% overblijvenden Zijn Vlamingen, kanonnenvlees!"⁵¹
- In maart 1917 organiseerden Jozef Rombouts (10e Linie) en zijn vrienden een grootscheepse telling in hun divisie. Ze verzamelden cijfers Voor elf compagnies uit drie regimenten, namelijk het 18e Linie (Antwerpen/ Vilvoorde), het 10e en 20e Linie (Aarlen/Namen). Ze verdeelden de soldaten en gegradueerden in Vlaamskundigen en Vlaamsonkundigen. Hun populatie bedroeg 2.000 man, van wie 1.700 soldaten. Het

⁴⁵ Brieven G. Musschoot aan J. Baeckelandt 8 juni 1917 en 18 september 1917 (ABED 1086).

⁴⁶ Brief N. van Lint aan P. Pouillet 14 april 1921 (APOU 223).

⁴⁷ J. de Cuyper, *Journal de campagne*, Brugge 1968, p. 122 (notitie 6 november 1916).

⁴⁸ *Vrij België* 10 november 1916.

⁴⁹ Brief P. Seghers aan A. van de Perre 16 december 1916 (AVDP).

⁵⁰ Brieven R. de Rudder aan H. van Laere 25 augustus en 29 september 1916 (L. en R. Duprez (red.), *Renaat de Rudder*, Evergem 1979, p. 101 en 103); *Ons Vaderland* 20 februari 1917.

⁵¹ Brief J. Rombouts aan P. van Cauwelaert 28 december 1917 (AFVC); A. van Cauwelaert, *In de schaduw of in het licht?*, hs. s.d. (begin 1917) (AFVC); notities A. Ghysebrechts (ACVL) (Verzameling Carlos van Louwe, Koksijde).

Vlaamse gemiddelde van de hele populatie was 76%. Hiërarchisch bekeken vormden de Vlaamse percentages een scherp dalende lijn: 82% bij de soldaten, 53% van de korporaals, 39% van de sergeanten en 31% van de officieren. Het kleinste percentage Vlaamse soldaten vonden ze in de (kleinere) compagnies mitrailleurs (64 en 72%) Bij de andere compagnies varieerden de resultaten van 78 tot 94%. Rombouts voegde daar later aan toe dat de meeste Franstalige soldaten niet op de voorlinie kwamen, omdat ze een "carotte" hadden als verbindingsman, afgevaardigde, ordonnans of telefonist.⁵²

- Volgens Urbain Bulté (18e Linie) was de Belgische frontlijn een "Vlaamse bloedlijn", want er waren compagnies die 94% Vlamingen telden en toch in het Frans bevolen werden.⁵³
- Een militair (10e Artillerie) stelde vast dat zijn compagnie voor 80% uit Vlamingen bestond, meestal van "bachten de kupe".⁵⁴
- Op de nieuwe vlag van het 20e Linie stonden alleen Franse vermeldingen, waaronder "Yser". "Nochtans werd de roem behaald met 70% Vlamingen en de eer van die vlag wordt nu bewaard met 80% Vlaams bloed", mopperde Rombouts.⁵⁵
- Bij de gendarmes van de 4e divisie waren er 12 Vlamingen op 120 man (dus 10%). "Het tegenovergestelde is waar voor Kales en den 'achterruit' waar de gendarmes meest Vlamingen zijn en hun chef Walen", noteerde brancardier Antoon Ghysebrechts. "Ze weten de Walen op het front te gebruiken tegenover de Vlamingen."⁵⁶
- In zijn batterij van het 10e Schneider telde Ghysebrechts "24 Walen op de 180 man; van die 24 zijn er 3 die geen karot hebben. Proportie!" (dus 87%).⁵⁷

5e Legerdivisie

- Een lijkdienst voor de gesneuvelde soldaten van het 2e Jagers te Voet verliep helemaal in het Frans, al was de "grote meerderheid" van de gesneuvelden en aanwezigen Vlaming.⁵⁸
- Scheutisten deden in juni 1917 tellingen in drie bataljons van het 21e Linie. Ze noteerden 85, 90 en 92% Vlamingen. Op de drie "carotjes" gingen er twee naar Walen.⁵⁹

6e Legerdivisie

- Sergeant A. de Deurwaerder (1e Carabiniers) telde in zijn peloton 54 Vlamingen op 60 man (dus 90%), terwijl hij de enige van de zes gegraduateerden was. "Dat ons leger voor de 8/10 uit Vlamingen bestaat, kan niet dikwijls genoeg gezegd en herhaald worden opdat het door iedereen gekend worde", opperde hij, "'t Is een feit dat niemand kan ontkennen daar het algemeen is in ons leger. Er zijn zelfs eenheden waar het percent nog hoger rijst!"⁶⁰

Bij andere opmerkingen over het Vlaamse aandeel werd de eenheid niet vermeld.

⁵² J. Rombouts, *Onze marteling in het leger, Het Vlaamsche Land* 5 juli 1919 (afschrift in ABED 51); id. *De Vlamingen op de voorlinie*, s.l. s.d. (1930) (ABED 50). Bij de officieren ging Rombouts na of ze hun theorie in het Vlaams konden geven. Hij vertelt niet hoe hij het onderscheid bij de anderen maakte.

⁵³ Brief U. Bulté aan vriend 7 juni 1917 (ADVN, Archief J. Callewaert; F. Daels, *Voor mijn volk in nood*, Tielt, s.d., 1933 (2e vermeerderde uitgave), p. 38).

⁵⁴ *De Belgische Standaard* 18 juli 1917.

⁵⁵ Brief J. Rombouts aan A. van de Perre 5 augustus 1917 (AVDP).

⁵⁶ Notities A. Ghysebrechts (ACVL). Volgens een andere bron spraken 16 van de 120 gendarmes van de 4e divisie Vlaams (dus 13% Vlaamskundig) (brief M.E. Belpaire aan onbekende (E. Génie?) 2 augustus 1917 (AMVC, Archief M.E. Belpaire)).

⁵⁷ Notities A. Ghysebrechts 20 september 1917 (ACVL).

⁵⁸ *De Belgische Standaard* 26 juli 1916.

⁵⁹ Brief N. van Lint aan P. Pouillet 14 april 1921 (APOU 223).

⁶⁰ Brief A. de Deurwaerder aan *Vrij België* 23 januari 1917 (AFVC).

- Een verpleger signaleerde uit zijn divisiehospitaal met 100 patiënten: "'t Grootste aantal onder hen - zoals trouwens in het gehele leger - zijn Vlamingen."⁶¹
- Op de militaire begraafplaats van Westvleteren waren alle opschriften in het Frans. "'t Zijn toch onze Vlaamse jongens die 80% van 't voetvolk uitmaken, die hun leven voor 't vaderland gaven", mopperde een bezoeker.⁶²
- Toen Hendrik de Man eind 1916 officier werd bij een batterij loopgraafmortieren, trof hij in zijn eenheid "zonder uitzondering" Vlamingen aan (dus 100%), "meestal West-Vlaamse arbeiders en boeren".⁶³
- Een soldaat telde in zijn peloton 10 Walen op 60 man (dus 83%), terwijl er van de zes gegradueerden maar één Vlaming was.⁶⁴
- Twee vrijwilligers stelden vast dat hun compagnie van 110 man 90 Vlamingen telde (dus 82%) en dat er 70 soldaten geen Frans verstonden (dus 64% eentalige Vlamingen).⁶⁵
- Op een appèl beval een Gentse officier 60 Vlamingen en 15 Walen in het Frans (dus 80%).⁶⁶

In Frankrijk en Engeland lagen de Vlaamse percentages doorgaans iets lager, wellicht omdat de gevonden cijfers nog de toestand uit het begin van de oorlog weerspiegelden. Dat was niet het geval voor de opleidingscentra.

- De lagere school van het *Belgisch Tehuis voor Oorlogsinvaliden* in Le Havre telde 62% Vlamingen op 916 leerlingen. Die waren duidelijk minder geletterd dan de Walen.⁶⁷
- In het *Gesticht voor Vakheropleiding van Belgische Verminkten* in Port-Villez was 70% van de 1.200 jongens Vlaming.⁶⁸
- In de Franse gevangenis zaten heel wat soldaten voor allerlei vergrijpen. "Plus de 70% sont des Flamands sans beaucoup d'instruction", meldde een rapport. Volksvertegenwoordiger Van de Perre ging op zoek naar een aalmoezenier voor die 3.000 soldaten. "'t Zijn meest Vlamingen."⁶⁹
- Uit Folkestone meldde een Vlaming dat de correspondentie van de Vlaamse zieken - 70% van het leger - vertraging opliep omdat er onvoldoende Vlaamssprekende censoren waren.⁷⁰
- In het kamp van Auvours telde een compagnie van 124 man slechts 13 Walen (dus 90%).⁷¹
- Van de 1.500 soldaten in opleiding in Honfleur waren er 1.400 Vlamingen en 100 Walen (dus 93%).⁷²

⁶¹ *Vrij België* 7 juli 1916.

⁶² De Belgische Standaard 21 oktober 1916.

⁶³ *Vrij België* 5 januari 1917. In zijn memoires schreef H. de Man: "le français était la seule langue de commandement, alors que plus des trois quarts des combattants étaient des Flamands" (dus meer dan 75%) (Cavalier seul, Genève 1948, p. 91).

⁶⁴ *Vrij België* 5 januari 1917.

⁶⁵ *Vrij België* 19 januari 1917.

⁶⁶ *Vrij België* 18 mei 1917.

⁶⁷ *De Legerhode* 17 augustus 1916 (knipsel in AVDP).

⁶⁸ *Vrij België* 8 september 1916.

⁶⁹ Rapport Nilis, typoscript s.d. (augustus 1916) (AVDP); brief A. van de Perre aan C. Rutten 24 april 1916 (AVDP).

⁷⁰ Brief E. Delbeer aan G. D'Hondt 15 juli 1916 (AVDP).

⁷¹ Brief R. de Brabandere aan A. van de Perre 14 oktober 1917 (AVDP).

⁷² Brief R. de Brabandere aan A. van de Perre 24 oktober 1917 (AVDP).

De "80%" in de politiek

De Vlaamsgezinde leiders en hun pers begonnen de "80%" steeds meer te vermelden, niet alleen in de discussie over de miskennis van de Vlaamse soldaten, maar ook in de polemieken over de Vlaamse hogeschool, het activisme en de toekomst van Vlaanderen.

- Juul Filliaert, secretaris van de *De Belgische Standaard*, wees de "belagers van ons volk" al in juni 1916 op de 80% Vlamingen in het leger.⁷³
- In een lofrede op de Vlaamse soldaat stelde kapelaan Cyriel Verschaeve vast dat het aandeel van de Walen in het leger tot 10, hoogstens 20% gedaald was (dus 80 tot 90% Vlamingen)⁷⁴
- Als repliek op de anti-Vlaamse verdachtmakingen in Nederland meldde Filip de Pillecijn in *Vrij België* dat 80% van de troepen die in de loopgrachten stonden, Vlamingen waren.⁷⁵
- Frans van Cauwelaert kwam eind september 1916 zijn standpunt toelichten aan een groep flaminganten in De Panne. Hij beloofde dat de vervlaamsing van de Gentse universiteit er zou komen wegens het feit "dat 80% van ons leger Vlamingen zijn" en wegens "de misbruiken onder de oorlog in het leger". Joris van Severen citeerde Van Cauwelaert die avond in zijn dagboek: "Zij hebben hun ogen open getrokken nadat ze zien dat 't leger 80% Vlamingen beslaat, dat er soldaten in Franse gevangenschappen zitten zonder iemand die Vlaams spreekt, en dat zovele andere schandelijke dingen gebeuren."⁷⁶
- Toen Jozef Verduyn in *De Belgische Standaard* filosofeerde over de toekomst van België, betoogde hij o.m. dat "wij strijders in de loopgrachten, die 80 t.h. van het Belgische leger uitmaken", van geen Duitse waarborgen of steun wilden weten."⁷⁷
- *De Belgische Standaard* verdedigde zich tegen de insinuatie dat het blad niet patriottisch was met het verwijt dat *Le XXe Siècle* nog maar weinig vreugde aan de "80 p.h. Vlamingen der loopgrachten" gegeven had."⁷⁸
- Toen de militaire overheid in februari 1917 alle studiekringen verbood, riep Cyriel Verschaeve alle Vlamingen op om front te vormen, niet alleen de intellectuelen, maar ook de gewone soldaten. "'t Leger mee, met zijn Vlaams percent van 80 tot 90/ 100."⁷⁹
- *Ons Vaderland* keerde zich geregeld tegen *Le XXe Siècle* die steeds een Duitse schim achter de Vlaamse eisen zocht. Nochtans kon er geen sprake zijn van een vrij Vlaanderen zonder een vrij België. "Daarom staan er 80% Vlamingen ten strijde aan de IJzer." Toen dezelfde auteur een paar maanden later dezelfde stelling verdedigde tegen een andere krant, schrapte de censuur het percentage ("dat er ruim aan de IJzer staan").⁸⁰

De "80%" drong stilaan door tot in Le Havre, waar de Belgische regering tijdens de oorlog verbleef. Al in juni 1916 stoorde Gustaaf Sap, secretaris van minister Joris Helleputte, zich aan de anti-Vlaamse houding van de ambtenaren met de bedenking: "Zij doen niets als schelden op ons... en ons leger is grotendeels uit Vlaams samengesteld, 80%, opgeleid door 80% Vlaamsonkundige officieren".⁸¹ De Brugse volksvertegenwoordiger Eugène Standaert schreef premier De Broqueville in oktober dat de strijd tegen de Vlaamse Beweging een

⁷³ Knipsel *Belagers van ons volk*, s.l. 10 juni 1916 (naam Filliaert bijgeschreven) (AFVC).

⁷⁴ C. Verschaeve, *Oorlogsindrukken*, Gent 1996, p. 457 (notitie 25 juni 1916).

⁷⁵ *Vrij België* 15 september 1916.

⁷⁶ Verslag J. Peeters in dagboek J. Pauwels 26 september 1916 (AMVC); *Oorlogsdagboek J. van Severen* 26 september 1916 (Universiteitsarchief, Leuven).

⁷⁷ *De Belgische Standaard* 5 oktober 1916.

⁷⁸ *De Belgische Standaard* 3 november 1916.

⁷⁹ Verschaeve, *a.w.*, p. 488 (notitie 12 februari 1917).

⁸⁰ *Ons Vaderland* 13 mei en 25 september 1917.

⁸¹ Brief G. Sap aan F. van Cauwelaert 4 juni 1916 (AFVC).

gevaarlijk karakter kreeg als de soldaten aan het front voor 80% uit Vlamingen bestonden ("le fait contrariant, s'il est exact").⁸² Hoofdaalmoezenier Jan Marinis, die kritiek kreeg omdat hij ervoor zorgde dat zijn aalmoezeniers wel de taal van de soldaten spraken, verdedigde zich in december bij De Broqueville met het argument dat sommige bataljons uit 90% Vlamingen bestonden.⁸³

Uiteindelijk mengden ook regeringskringen zich in de discussie. In oktober 1916 betoogde Fernand Passelecq, directeur van het *Bureau Documentaire Belge* (de propagandadienst van het ministerie van Oorlog), in een Engels tijdschrift dat de Vlamingen in het Belgische leger even hard hun best deden als de Walen. Hij schatte het Vlaamse aandeel zelfs op "nearly 80 per cent":

At the beginning of the War the proportion between the two groups was about the same as it is in the total population, the Flemings forming 60 per cent. Of the total. They form today nearly 80 per cent. of the Belgian Army. No detailed statistics of the voluntary engagements are available, but we may state, without fear of being contradicted, that the two fractions of the Belgian people have been equally keen to offer their services. Moreover, the Belgian officers have never noticed the slightest difference in the behaviour of their men in the firing line.

In voetnoot gaf Passelecq vier redenen waarom het Vlaamse aandeel in het leger toegenomen was:

Flanders is the only part of the country which has preserved a fraction of territory free from German occupation.

At the moment of the German invasion, several thousand Flemish agricultural labourers were working in France, helping with the crops, as they used to do every year. A great many of them, being unmarried, have since been called up according to the new decrees.

*The number of Flemish refugees has been greater than that of the Walloon. It has been, for a long time, easier to escape from the northern provinces.*⁸⁴

Begin 1917 meldde het *Office Belge*, het Belgische propagandabureau in Den Haag, dat het grotere aantal Vlamingen in het Belgische leger niet te wijten was aan de moedwilligheid van de regering. Van "zeer gezaghebbende bron" in Le Havre had het *Office* vernomen dat het leger in vreedstijd bestond uit 67% Vlamingen - de officieren niet meegerekend- en dat dit percentage tijdens de oorlog gestegen was om twee redenen: de Waalse provincies waren al bezet toen de klas 1914 opgeroepen werd en de Vlamingen konden gemakkelijker de Nederlandse grens oversteken om zich als vrijwilliger te melden (dat waren de eerste en vierde reden van Passelecq). Volgens het *Office* kon het departement van Oorlog geen statistieken van het aantal doden en gekwetsten opmaken omdat het niet over gegevens uit de eerste oorlogsmaanden beschikte.

Dat artikel werd overgenomen door *De Belgische Standaard* in De Panne en *Ons Vaderland* in Calais. In *De Belgische Standaard* voegde adjudant Leo de Nayer (8e Linie) eraan toe dat het Vlaamse aandeel intussen tot 80% opgelopen was. "Sommige regimenten kregen een door

⁸² Brief E. Standaert aan Ch. de Broqueville s.d. (oktober 1916), (ABRO 496), (ARA, Papieren De Broqueville).

⁸³ Brief J. Marinis aan Ch. de Broqueville 15 december 1916 (ABRO 564).

⁸⁴ F. Passelecq, *Belgian unity and the Flemish movement*, overdruk 1916, p. 10 (KMLK). Vanuit Le Havre signaleerde "Eric" (Ernest Claes?) die passage aan *Vrij België*: "Ik wijs op het groot belang van deze verklaring voor later, als komende van officiële zijde" (*Vrij België* 22 december 1916).

en door Vlaams voorkomen. Statistieken zullen spreken om getuigenis af te leggen in cijfers van bloed over de grootheid van het Vlaamse offer."⁸⁵

In mei 1917 besloot premier De Broqueville openlijk te reageren. Aanleiding was een brief die hoofdaalmoezenier Jan Marinis hem geschreven had over de taalproblemen aan het front. Op gezag van Kamervoorzitter Frans Schollaert, die beweerde dat hij de cijfers van het departement van Oorlog gekregen had, had Marinis erop gewezen "qu'il y a dans l'armée 80% de flamands et que parmi les gradés 65% sont wallons".⁸⁶

De Broqueville schreef daarop een interview met zichzelf en publiceerde het in *Le Courrier de l'Armée* en *De Legerbode*, beide uitgegeven door zijn departement van Oorlog. De minister vroeg onder meer:

Les journaux publiés en langue flamande et inspirés par les Allemands ont beaucoup parlé, en ces derniers temps, de la proportion des Flamands et des Wallons a l'armée; d'après eux, il y aurait a l'armée 80 % de Flamands et 65 % d'officiers Wallons; ils font de cette prétendue constatation un thème facile d'excitations et de polémiques. Qu'y a-t-il d'exacte dans leur dire?

Daarop antwoordde de excellentie aan zichzelf:

Le pourcentage des Flamands a l'armée nous est inconnu; il n'existe aucune statistique a cet égard. Avant la guerre, il y en avait 67 %; je pense qu'il doit y en avoir davantage aujourd'hui. Quant aux officiers, aucune statistique n'existe, et, si elle existait, elle n'aurait qu'une valeur relative: il y a des officiers renseignés comme Flamands et qui ne parlent que le français, tandis que beaucoup de Wallons ont imité l'exemple de notre excellent chef d'Etat-Major Général, et parlent fort bien le Flamand.

Premier Ch. de Broqueville hield zich dus op de vlakte. Hoewel hij de "80%" niet bevestigde, ontkende hij het percentage ook niet, want hoeveel was "davantage"? In de eerste versie van het interview was er overigens sprake van 60% Vlamingen bij het uitbreken van de oorlog - zoals Passelecq gemeld had - maar dat cijfer werd in 67% gewijzigd - naar het voorbeeld van het *Office Belge*. Die correctie was onwaarschijnlijk hoog en moest wellicht de kloof met "davantage" zo klein mogelijk houden?⁸⁷

Het interview kreeg een ruime verspreiding. *De Belgische Standaard* bracht een (gecensureerde) samenvatting. *Ons Vaderland* mocht het hele interview geven en vier dagen later een korte reactie afdrukken: de redactie kende "instellingen" in haar buurt die wel over statistieken beschikten, maar deze bleven tot betere dagen bewaard. *De Stem uit België* en *Vrij België* kregen de tekst toegestuurd (in het tweede geval gebeurde dit door de Belgische legatie in Nederland). Beide weekbladen citeerden het artikel uitvoerig. *Vrij België* pleitte meteen voor de splitsing van het leger in eentalige eenheden.⁸⁸

Ondanks de ruime weerklank zaaide het interview geen twijfel over de "80%". "Evidemment!" noteerde de Brugse legerdokter Joseph de Cuyper bij De Broquevilles

⁸⁵ *Vrij België* 19 januari 1917; *De Belgische Standaard* 31 januari en 3 mei 1917; *Ons Vaderland* 6 februari 1917.

⁸⁶ Brief J. Marinis aan Ch. de Broqueville 9 mei 1917 (ABRO 496). In de marge van die brief noteerde De Broqueville dat zijn departement geen cijfers vrijgegeven had.

⁸⁷ Volgens *L'Echo Belge*, een francofiel blad dat in Amsterdam verscheen, kwam men aan 67% Vlamingen door het hele arrondissement Brussel bij Vlaanderen te rekenen. Als men Brussel en de Franstalige Vlamingen niet bij de Vlamingen inlijfde, bedroeg de verhouding volgens dat blad 50/50 (*Vrij België* 26 januari 1917).

⁸⁸ Ontwerp van interview 13 mei 1917 (Archief Koninklijk Paleis, kabinet Albert K348); *Le Courrier de l'Armée* en *De Legerbode* 19 mei 1917; *De Belgische Standaard* 23 mei 1917; *Ons Vaderland* 27 en 31 mei 1917; *De Stem uit België* 25 mei 1917; *Vrij België* 25 mei 1917.

uitspraak dat het Vlaamse aandeel toegenomen was. De percentages uit de vraag - 80% Vlaamse soldaten en 65% Waalse officieren - leken hem realistisch: "Je crois que ces chiffres se rapprochent beaucoup de la vérité." Zowel *De Belgische Standaard* als *Ons Vaderland* zetten "80%" als titel boven hun verontwaardigd verslag over een gala in het militair hospitaal van Cherbourg, waar slechts één Vlaams liedje te horen was. "Tachtig procent" schreef soldaat Jeroom Leuridan boven een bittere reactie in zijn dagboek. Hij wilde dat "verpletterend machtgetal", symbool van de Vlaamse vernedering en machteloosheid, overal gegrift zien.⁸⁹

Propagandachef Passelecq kwam nog eens terug op de discussie in het boek *La question flamande et l'Allemagne*, dat hij medio juli 1917 afwerkte. Hij bevestigde dat de samenstelling van de fronttroepen de taalgroepen niet meer weerspiegelde, maar sprak nu ook van 67% als startcijfer. Dat percentage kwam volgens hem "à peu pres" overeen met het Vlaamse aandeel in de bevolking - dit bedroeg 55% en dus vertekent "à peu près" de discrepantie. Verder vermeldde hij nog een vijfde reden die de toename van de Vlaamse aanwezigheid in het leger kon verklaren, namelijk voor de oorlogsindustrie had men arbeiders van het front weggetrokken en dat waren vooral Walen.⁹⁰

Vlaamse regimenten?

De "80%" werd ook uitgespeeld in de (clanclesteine) propaganda die de Frontbeweging in de zomer 1917 begon te voeren. In juni 1917 zag aalmoezenier Jozef Pauwels (13e Linie) in de loopgraven van Steenstraat, tussen de "uitsluitend Franse waarschuwingborden en wegwijzers", een papier met de oproep "80% Vlamingen, eist recht".⁹¹ Op 11 juli 1917 verspreidde de Frontbeweging een open brief aan koning Albert, die onder meer de splitsing van het leger in Vlaamse en Waalse eenheden eiste ("een Vlaams leger naast een Waals"). Dat Vlaamse leger bestond al grotendeels, want "ten minste 80% van hen die aan de IJzer staan" (met als variant: "80% aan het front") waren Vlamingen. Maar die hadden geen Vlaamssprekende officieren en zagen alle betere jobs steevast gaan naar "de zo weinige Walen uit het frontleger of een Franskennende Vlaming". Terloops klaagde de brief ook aan dat niemand nog statistieken of nota's mocht maken "die na de oorlog kunnen dienen".⁹² In augustus 1917 schilderden militanten van de 4e legerdivisie allerlei leuzen op de muren van Gravelines (Grevelingen), waaronder "85% Vlamingen in leger".⁹³

Op 13 augustus zag de ordonnansofficier van koning Albert op de muren in Bulskamp allerlei Vlaamse slogans geschilderd, waaronder "80% van de Vlamingen storten hun bloed".⁹⁴ De vorst bracht de zaak dezelfde dag ter sprake in zijn onderhoud met de Franse militaire attaché, kolonel Eugène Génie. Hij vond het "injuste de reprocher aux Wallons d'être moins nombreux dans l'armée que les Flamands". Bij een volgend onderhoud deed de koning zijn beklag over "les hommes politiques qui parlent aux Flamands de leurs 80% dans l'armée". Die formulering stelt de "80%" niet in vraag; ze betreurt alleen het gebruik ervan als politiek argument.⁹⁵

⁸⁹ De Cuyper, a.w. p. 173 (notitie 22 mei 1917); *De Belgische Standaard* 24 mei 1917; *Ons Vaderland* 25 mei 1917; dagboek Jeroom Leuridan 30 mei 1917 (kopie in ADVN, Archief Verschaeve).

⁹⁰ F. Passelecq, *La question flamande et l'Allemagne*, Paris / Nancy 1917, p. 218-219.

⁹¹ Dagboek J. Pauwels 17 juni 1917 (AMVC).

⁹² *De open frontbrieven en vertoogschriften van de Vlaamsche Frontbeweging*, Diksmuide 1939, p. 12 en 22.

⁹³ *Rapport sur la question flamande a l'armée*, typoscript s.l. s.d. (september 1917), (AHEL 632), (ARA, Papieren Schollaert-Helleputte).

⁹⁴ Dagboek ordonnansofficier 13 augustus 1917 (Archief Koninklijk Paleis).

⁹⁵ A. Duchesne, *Les archives de la Guerre et de la Marine a Paris et l'histoire de Belgique*, Bruxelles 1962, p. 130-131; A. Duchesne, *L'Armée et la politique militaire belges de 1871 a 1920 jugés par les attachés militaires de France a Bruxelles*, in: *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis* 1961-'62, p. 1216. De attaché

Toen Armand de Wachter in een studiekering van het 1e regiment Carabiniers over de vervlaamsing van het leger sprak, betoogde hij dat het onbegrijpelijk was dat de Vlamingen hun rechten niet kregen "niettegenstaande wij met 80 pct. Vlamingen in 't leger zijn".⁹⁶ In oktober 1917 stuurde legerarts Frans Daels aan minister Joris Helleputte een nota over de taaltoestanden aan het front, die begon met de zin: "Selon les données de nos soldats d'avant-ligne, les Flamands forment 80% de l'armée."⁹⁷ Volgens een militant (Karel de Schaepdrijver?) lag het percentage Vlamingen in de vuurlinie veel hoger dan 80%. "We kunnen niet langer dulden dat van 100 soldaten er 95 in het gevaar staan, die Vlaming zijn."⁹⁸ Begin november 1917 stuurde de Frontbeweging een brief aan de "verbonden grootmachten", die besloot: "De kinderen van Vlaanderen, die ten minste 80% uitmaken van het Belgisch leger, zouden hun zo kwistig vergoten bloed nutteloos hebben gegeven, moesten wij, als uitkomst van hun offers, de erkenning niet vinden van hun recht: te leven naar de eisen van hun nationaliteit." In een soortgelijke brief aan paus Benedictus XV sprak Verschaeve van "les trois quarts de l'armée combattante du front" (dus 75%). In zijn brief aan kardinaal Mercier noemde hij geen cijfers, maar merkte op "dat de dichtheid der Walen in de gelederen in rechtstreekse verhouding tot het minder gevaar en tot de afstand van 't front toenam"⁹⁹ De "80%"-propaganda bereikte ook de opleidingscentra in Frankrijk. Toen Clemens de Landtsheer in december 1917 in het kamp van Auvours arriveerde, zag hij op een morgen op veel barakken een pamflet over de 80% Vlamingen hangen.¹⁰⁰

In die zomer van 1917 kwam volksvertegenwoordiger Frans van Cauwelaert evenzeer tot de overtuiging dat men de taalproblemen in het leger slechts kon oplossen door de splitsing ervan in eentalige eenheden. Na drie jaar zag hij immers niet de minste verbetering in dat leger "met 85% Vlamingen, een Vlaamsonkundig of Vlaamshatend kader". Die splitsing kon niet moeilijk zijn, want er waren compagnies "waar op honderd soldaten slechts 5 à 6 Walen zijn" (dus 94 of 96% Vlamingen).¹⁰¹ Met cijfers over de zware artillerie kon premier De Broqueville hem alleen in die overtuiging sterken. In die tabel- de enige officiële talentelling uit de hele oorlog - ging het wel niet om het aandeel van de Vlamingen, maar om de kennis van de tweede taal bij de geadueerden.

	Goed	%	Matig	%	Slecht	%	Totaal	%
Vlamingen	350	66	165	31	14	3	529	58
Walen	63	17	97	26	218	57	378	42

Volgens de Generale Staf bewezen die cijfers "dat de Vlamingen, zelfs wanneer zij weinig Frans kennen, de ondergeschikte graden in het grof geschut bereiken, en dan wel in een verhouding die verre van onrechtvaardig is". Het antwoord leert vooral dat 2/3 van de

had net meer informatie over de taaltoestanden aan het front ontvangen van juffrouw Belpaire, mederedactrice van *De Belgische Standaard*. Zij had hem geschreven: "80 /00 des soldats sont flamands. Parmi les officiers le nombre de ceux qui ignorent complètement le flamand, est de 70 /00. 10 /00 des officiers parlent flamand à leurs hommes, les autres font traduire par des subordonnés". Zie brief M.E. Belpaire aan onbekende (E. Genie?) 2 augustus 1917 (AMVC, Archief M.E. Belpaire).

⁹⁶ Verslagboek studiekering 3e bataljon 1e Carabiniers 19 september 1917 (ABED 1082).

⁹⁷ Nota s.a. (F. Daels), s.l. s.d. (oktober 1917) (AVDP; AHEL 632); Frans Daels, *Voor mijn volk in nood II*, Gent 1923, p. 33.

⁹⁸ Brief onbekende (K. de Schaepdrijver?) aan *Vrij België* 8 oktober 1917 (AMVC, Procesbundel-Debeuckelaere nr.43, typoscript, 1922; Rudiger, *Flamenpolitik*, Brussel 1921, p. 124).

⁹⁹ *Gedrukt pamflet Brief aan de Verbondene Grootmaehten*, s.d. (begin november 1917) (Verzameling D. Demoen, Oostende): brief aan paus Benedictus XV s.d. (oktober 1917) (D. Vansina, *Verschaeve getuigt*, Brugge 1955, p. 327); brief aan kardinaal Mercier s.d. (november 1917) (*Open brieven, a.w.*, p. 27).

¹⁰⁰ Dagboek C. de Landtsheer 2 december 1917 (Gemeentearchief Temse).

¹⁰¹ Brief F. van Cauwelaert aan A. van de Vyvere 26 juli 1917 (AFVC).

Vlaamse gegradueerden behoorlijk Frans sprak, maar dat slechts 1/6 van de Walen Vlaams kende. Kennis van het Vlaams was dus geen vereiste voor promotie, maar zonder een goede kennis van het Frans raakte men niet verder dan de laagste graden. Precies daarom lag het Vlaamse aandeel bij de gegradueerden relatief laag.¹⁰² Desondanks ging het leger door met het benoemen van Vlaamsonkundige Walen of verfranste Vlamingen als onderofficier, klaagde Van Cauwelaert, "en dat in een leger samengesteld voor meer dan 4/5 uit Vlamingen" (dus minstens 80%).¹⁰³

Begin november werkte de volksvertegenwoordiger het eerste deel af van het rapport waarin zijn *Vlaamsch-Belgisch Verbond* voor de oprichting van eentalige eenheden pleitte. Er moest immers een einde komen aan de wantoestanden in het leger "waar zowat vier vijfden (80 pct.) der manschappen uit Vlaams-België afkomstig waren". In een addendum berekende hij begin december hoe men die hervorming kon doorvoeren. Daarbij ging hij uit van een regiment met 75% Vlaamse soldaten.¹⁰⁴

Ook de Frontbeweging eiste Vlaamse en Waalse regimenten in de brief die ze begin 1918 aan premier De Broqueville stuurde. Een commissie om het probleem te bestuderen was geen oplossing. Volgens de briefschrijvers "had 't Vlaamse volk, hadden de Vlaamse soldaten, die meer dan tachtig ten honderd van ons veldleger uitmaken, na drie jaar strijden en lijden voor onze rechten en vrijheid als loon van hun heldhaftig volharden iets beters mogen verwachten".¹⁰⁵ De eis voor Vlaamse en Waalse regimenten stond ook te lezen in een anoniem pamflet dat begin 1918 aan het front verspreid werd. Dat herinnerde de Vlaamse jongens nog eens aan hun oververtegenwoordiging in het Belgische leger: "80% over 't algemeen, voor 't hardste labeur en 't grootste gevaar tot 95%".¹⁰⁶

Het verslag van Van Cauwelaert kwam ter sprake op de ministerraad van 1 februari 1918. Het werd er bestreden door generaal Armand de Ceuninck, minister van Oorlog. Die sleurde er allerlei argumenten bij, maar betwistte op geen enkele wijze de "80%" in de infanterie.

L'infanterie comprend 80% de Flamands, 20% de Wallons. Avant la guerre 99% des hommes ayant souscrit un engagement volontaire connaissaient le français. La formation des cadres se ressent de ce fait. La proportion des gradés wallons et flamands est normale eu égard à l'effectif de nos populations wallonnes et flamandes.

La constitution actuelle de l'armée est anormale par suite des évènements. En cas de création de régiments flamands il y aurait un déficit de gradés flamands.

De minister van Oorlog stuurde achteraf een nota aan zijn collega's. Daarin stond te lezen dat het Belgische leger bij het uitbreken van de oorlog uit 55% Vlamingen en 45% Walen bestond. In de infanterie waren deze cijfers geëvolueerd naar 80% Vlamingen en 20% Walen. Voor wie niet goed kon rekenen, voegde de minister eraan toe: "Il en résulte que dans une même unité, sur 5 hommes il n'y a qu'un wallon". Daaruit trok hij een merkwaardige conclusie: "Cette situation réalise presque le desideratum exprimé - namelijk Vlaamse eenheden - puisque les wallons forment dans l'armée une minorité". Maar dat was een abnormale situatie, betoogde de minister, te wijten "aux évènements de la guerre, à la plus grande facilité qu'ont eue les flamands d'échapper à l'envahisseur" (dat is de vierde reden van Passelecq). Als een echo van koning Albert, in zijn onderhoud met kolonel Génie (augustus

¹⁰² Brief Ch. de Broqueville aan F. van Cauwelaert 31 augustus 1917 (AFVC).

¹⁰³ Brief F. van Cauwelaert aan A. van de Vyvere 17 november 1917 (AFVC).

¹⁰⁴ Legerkommissie van het Vlaamsch-Belgisch Verbond, *De indeeling van de Belgische weermacht*, s.l. 1918, p. 26 en 63-65.

¹⁰⁵ Brief "Vlamingen der voorlinie" aan "excellentie" (Ch. de Broqueville), januari 1918 (ABRO 496).

¹⁰⁶ *Pamflet Vlaamse soldaten*, s.d. (begin 1918) (Verzameling D. Demoen, Oostende).

1917), vervolgde de generaal: "Ce n'est point la faute, ni des flamands, ni des wallons, si l'armée comprend aujourd'hui 4/5 de flamands pour 1 /5 de wallons."

Inzake de kaders was er voor de oorlog zeker geen "disproportion exagérée en faveur des wallons", verzekerde de minister, en tijdens de oorlog was dat zo gebleven. Toch sloot hij een verschuiving, als gevolg van de speciale omstandigheden, niet uit: "la proportion des gradés peut s'être accentuée en faveur des éléments wallons". Maar in gewone omstandigheden zou de situatie weer normaal worden. De kennis van de tweede taal bij de officieren was intussen behoorlijk, hield hij vol. Volgens zijn stafchef kende zelfs 95% van de gegradueerden in de 1e en 2e legerdivisie Vlaams ("qui seraient par conséquent d'origine flamande"). In de 3e legerdivisie - de afdeling van Luik - bedroeg dat cijfer nog meer dan de helft.¹⁰⁷

Minister Helleputte maakte enkele bedenkingen bij de nota van De Ceuninck. Zelf ging hij ervan uit dat de verhouding bij het begin van de oorlog niet 55/45, maar 65/35 bedroeg. Als het Vlaamse aandeel naar 80% geëvolueerd was, ging het om een gemiddelde. "Cette proportion n'est pas partout la même. Il y a des unités ou les wallons sont en majorité; il en résulte qu'il y a d'autres où la proportion des flamands et des wallons doit être de 90% à 10% et même de 95% à 5%." Als er zoveel gegradueerden Vlaams kenden, beschikte De Ceuninck toch over voldoende Vlaamssprekende officieren om eentalige eenheden te vormen, opperde zijn collega.¹⁰⁸

De verdeling van het Belgische leger in Vlaamse en Waalse eenheden kwam er niet. Na het losbarsten van het Duitse lente-offensief in maart 1918 werd de dienst aan het Belgische front steeds zwaarder. Zo kon de overheid meteen de agitatie onder de soldaten bemoeilijken. De "80%" verdween uit de kranten en brieven. Wel gebeurden er nog enkele tellingen. Doorgaans illustreerden die opnieuw de tegenstelling tussen soldaten en gegradueerden en tussen het zware werk en de betere jobs.

- Antoon Ghysebrechts telde het aantal Vlamingen en Walen in tien compagnies van het 20e Linie. Op een totaal van 2.000 militairen vond hij 72 % Vlamingen; bij de gewone soldaten (de "zakskensvullers") steeg dit cijfer tot 78 %. Ghysebrechts schreef deze (relatief) lage percentages toe aan het feit dat het 20e Linie in oorsprong een Waals regiment was. Die percentages verdoezelden volgens hem dat men in de loopgraven 85% Vlamingen en achter het front 85% Walen vond. Men trof bijvoorbeeld meer Walen aan bij de mitrailleurs omdat die compagnies altijd een "karot" voor de Walen waren. Daarentegen vormden de Vlamingen een uitgesproken meerderheid bij het loopgravengeschut, waar het veel gevaarlijker was. Dat bewezen zijn tellingen bij twee batterijen van het 10e Linie. Hij vond er gemiddeld 84% Vlamingen; bij de gewone soldaten steeg dit cijfer tot 87%.¹⁰⁹
- Een telling in een compagnie telegrafisten - een typische "karot" - vond 11 Vlamingen bij de 28 gegradueerden (dus 39%) maar 81 Vlamingen en 66 Walen bij de soldaten (dus 55%).¹¹⁰

¹⁰⁷ Verslag ministerraad 1 februari 1918 (Wullus-Rudiger *En marge de la politique belge*, Brussel 1957, p. 369); brief A. de Ceuninck aan Ch. de Broqueville 14 maart 1918 (ABRO 496). Volgens Stevens vermeldde De Ceuninck de "80%" in "een context die er elke bewijskracht aan ontnemt". Het was "eenvoudig behendig van hem een reden te citeren (hoe kunnen Nederlandstalige eenheden tot stand komen, als in heel het leger maar 35% officieren voor 80% manschappen Nederlands spreken?) die door het kamp van de indiener van het ontwerp zelf werd bezorgd" (*De Standaard* 29 september 1978). Stevens' interpretatie klopt niet: De Ceuninck aanvaardde wel de "80%" maar niet de "35%".

¹⁰⁸ Nota J. Helleputte s.l. s.d. (maart 1918) (AHEL 632).

¹⁰⁹ Notities A. Ghysebrechts 1918 (ACVL). J. Rombouts vond bij zijn telling in maart 1917 (cf. supra) 73% voor alle militairen en 79% voor de soldaten van het 20e Linie (vier compagnies).

¹¹⁰ Brief F. Noterman aan A. van de Perre 20 mei 1919 (AVDP).

- Filip de Pillecijn (58e batterij, 4e legerdivisie) telde de koppen in zijn batterij: aan de stukken 20 Vlamingen en 4 Walen (dus 83%) maar bij de telefonisten 6 Walen en 2 francofone Vlamingen, bij de seingevers 3 Walen op 4.¹¹¹
- Een naamloos pamflet dat zich tot "Vlaamse gendarmen" richtte, stelde dat de meerderheid van de 4.250 gendarmen Vlamingen waren. Van hun 88 officieren was de meerderheid Vlaamsonkundig. Bij de 8 hogere officieren waren er slechts 2 Vlamingen. De generaal ten slotte kende een weinig Vlaams.¹¹²
- In augustus 1918 deed een scheutist een telling in een compagnie van het 10e Linie. Bij de gegradueerden vond hij 6 Vlamingen op 14 (dus 43%), van de 130 soldaten waren er 108 Vlamingen (dus 83%).¹¹³
- Een soldaat (16e Linie) sprak van 85 tot 90% Vlamingen in zijn compagnie, maar vond in zijn bibliotheek slechts twee Vlaamse boeken. Een Franstalige uit hetzelfde regiment meldde dat men in zijn compagnie twee Vlaamsonkundige korporaals wilde benoemen, terwijl 75% van de soldaten Vlaming was.¹¹⁴
- Tijdens het eindoffensief telden de scheutisten in een compagnie van het 17e Linie 16 Vlaamse en 3 Waalse doden (dus 84%).¹¹⁵
- Maurice Derolez werd begin oktober 1918 krijgsgevangen genomen en tien dagen in Dendermonde vastgehouden. Bij het morgenappèl moesten "Flamen" en "Wallonen" zich apart opstellen en uit elke groep moesten de onderofficieren naar voren treden. "De groep Flamen was zeker driemaal talrijker dan die van de Wallonen. De groep Waalse onderofficieren was integendeel dubbel zo talrijk als de Vlaamse" (dus minstens 75% Vlaamse soldaten en maximum 33% Vlaamse onderofficieren).¹¹⁶

De strijd tegen de 80%

De afgelopen kwarteeuw verschenen enkele artikels die de "80%" in vraag stellen. F.E. Stevens maakte in 1976 een studie van het 9e Linierement tijdens de Eerste Wereldoorlog - het regiment van Joris van Severen. Twee jaar later hield Luc Schepens een talentelling op de militaire begraafplaatsen in West-Vlaanderen. Luc de Vos bekeek in 1985 de samenstelling van het Belgische leger in de zomer van 1914. Hans Keymeulen nam in 1989 de lijsten van omgekomen militairen onder de loep.¹¹⁷ Zij vonden alle vier lagere percentages en sindsdien wordt de "80%" tot de grote mythen van de vaderlandse geschiedenis gerekend.¹¹⁸

¹¹¹ T. Brijssinck, *De dagboeken van Leo De Nayer*, Temse 1998, p. 266 (februari 1918).

¹¹² Pamflet *Vlaamsche gendarmen!*, s.d. (maart 1918) (Verzameling D. Demoen, Oostende).

¹¹³ Brief N. van Lint aan P. Pouillet 14 april 1921 (APOU 223).

¹¹⁴ Brief J. Lecraerts aan J. Baeckelandt 14 augustus 1918 (ABED 1086); brief H. Seloke aan J. Baeckelandt 14 augustus 1918 (ABED 1086).

¹¹⁵ Brief N. van Lint aan P. Pouillet 14 april 1921 (APOU 223).

¹¹⁶ M. Derolez, *Mijn oorlogsdagboek*, typoscript s.l. 1967, p. 75 (Universiteitsbibliotheek, Gent).

¹¹⁷ Stevens, a.w.; aanvulling in F. E. Stevens, *Nog over de verhouding tussen de taalgroepen in het IJzerleger (1917-1918)*, in: H. Gérard (ed.), *Colloquium over de Belgische krijgsgeschiedenis (1830-1980)*, Brussel 1981, p. 293-301; Luc Schepens, *Vlamingen in het IJzerleger*, in: *De Standaard* 11 augustus 1978; reactie FE. Stevens en repliek Luc Schepens in: *Nog over Vlamingen in het IJzerleger*, in: *De Standaard* 29 september 1978; Luc de Vos, *Het effectief van de Belgischekrijgsmacht en de militiewetgeving, 1830-1914*, Brussel 1985, p. 351-359, 390-398; Hans Keymeulen en Luc de Vos, *Een definitieve afrekening met de 80%-mythe? Het Belgisch leger (1914-1918) en de sociale en numerieke taalverhoudingen onder de gesneuvelden van lagere rang*, in: *Belgisch Tijdschrift voor Militaire Geschiedenis* XXVH, 1988, nr. 8, p. 589-612, XXVHI, 1989, nr. 1, p. 1-37, nr. 2, p. 81-101 (De Vos schreef dit artikel op basis van de verhandeling van Keymeulen).

¹¹⁸ Christine van Everbroeck, *"Une conscience née dans le feu". Divergences a propos du pourcentage de victimes flamandes de la Première Guerre Mondiale*, in: Anne Morelli (ed.), *Les grands mythes de l'histoire de Belgique, de Flandre et de Wallonie*, Brussel 1995, p. 233-242.

Die vier auteurs werkten met een steekproef en dat is best te begrijpen. Hoewel men over de getalsterkte van het Belgische leger tijdens de Eerste Wereldoorlog uiteenlopende gegevens vindt, is het duidelijk dat het om honderdduizenden manschappen gaat. In 1920 schatte een hogere officier de totale inzet op 14.000 officieren en 365.000 soldaten. Het gemiddelde effectief van de strijdende eenheden bedroeg 150.000, terwijl er 75.000 man dienst deed "à l'arrière".¹¹⁹ Overigens bestaat er evenmin eensgezindheid over de verliezen van het Belgische leger. Dat is niet verwonderlijk, want in de hitte van de strijd kon het bijhouden van statistieken geen prioriteit zijn. Zelfs na de stabilisering van het front eind 1914 was dat niet de eerste zorg van de Belgische overheid. De laatste dodenlijst verscheen pas in 1925. Léopold Melis, tijdens de oorlog inspecteur-generaal van de *Service de Santé de l'Armée*, sprak in 1932 van 41.111 dodelijke slachtoffers: 1.594 officieren en 39.517 manschappen van lagere rang.¹²⁰

Bij de samenstelling en verwerking van die steekproeven rezen diverse problemen, waarvoor de auteurs m.i. niet altijd een behoorlijke oplossing vonden.

1. De omvang van de steekproeven

- **Stevens** bestudeerde één van de 36 infanterieregimenten op basis van het stamboek.¹²¹ Hij liet zijn keuze toevallig op het 9e Linierement vallen. Dat was bij een hele reeks belangrijke gevechten betrokken. De onderzochte populatie beperkte hij tot de militairen die de oorlog meegemaakt hadden. Die deelname moest blijken uit het bezit van de overwinnings- en herinneringsmedaille. Dat leverde 7.900 namen op. Daarbij voegde hij de gegevens van 900 vrijwilligers. Zo beschikte hij over 8.800 soldaten. Dat is 2,4% van de 365.000 manschappen die aan de oorlog deelnamen.
- **Schepens** verwerkte de registers van tien militaire begraafplaatsen in West-Vlaanderen. Hij telde 11.884 zerken, waarvan er 2.750 geen naam droegen (bijna een kwart!). Zijn steekproef bestond uiteindelijk uit 9.003 doden.¹²² Dat is ongeveer één vijfde van het totale aantal militairen dat tijdens de oorlog sneuvelde en 2,4% van de 380.000 deelnemers.
- Met gegevens uit het *Annuaire Statistique* maakte **De Vos** een studie over het leger dat in de zomer van 1914 gemobiliseerd werd. Die troepen bestonden uit vijftien klassen: elf klassen van de loting (1899-1909), drie klassen van de persoonlijke dienstplicht (1910-1912) en één lichter van de uitgebreide persoonlijke dienstplicht (1913).¹²³ Dat leverde hem 234.000 rekruten op.¹²⁴ Daarvan daagden er in augustus 1914 slechts 182.000 op. Dat is de helft van de 365.000 deelnemende soldaten.
- **Keymeulen** bestudeerde de twaalf dodenlijsten die het ministerie van Oorlog tussen 1915 en 1925 in de *Moniteur Belge* publiceerde. Hij beperkte zich tot de gesneuvelde van

¹¹⁹ W. Breton, *La reconstitution de l'armée*, in: R. Lyr, *Nos héros*, Brussel 1920, p. 189.

¹²⁰ Keymeulen, *a.w.*, p. 1-5; L. Melis, *Contribution à l'histoire du Service de Santé de l'Armée*, Brussel 1932, p. 532.

¹²¹ De samenstelling van het Belgische leger veranderde diverse keren in de loop van de oorlog. Begin 1917 telde het zes divisies met elk zes regimenten. Het stamboek is een register met alle basisgegevens (o.a. de geboorte en woonplaats) van alle militairen van lagere rang die ooit in het regiment werden opgenomen.

¹²² Dat is 131 minder dan het verschil tussen het totale aantal graven en de onbekenden. Voor die 131 geeft Schepens geen verklaring.

¹²³ Vanaf 1910 moest in principe één zoon per gezin dienst nemen; vanaf 1913 werden alle zonen opgeroepen. Omdat de gezinnen in Vlaanderen groter waren dan in Wallonië, moest de eerste maatregel tot een daling van het Vlaamse aandeel leiden. Omdat Vlaanderen relatief meer zonen telde, moest de tweede maatregel meer Vlaamse miliciens opleveren.

¹²⁴ De Vos telde in zijn overzicht (*a.w.*, p. 396) tien in plaats van elf lotingslichtingen. Daarom ontbreekt er 13.300 man in zijn totalen.

lagere graad en liet de officieren buiten beschouwing. Zo bestond zijn steekproef uit 33.180 militairen. Dat is 84% van de doden en 9% van de deelnemers uit die categorie.

Lijkt de omvang van de steekproeven van Stevens en Schepens beperkt, dan is die van Keymeulen en vooral van De Vos indrukwekkend.

2. De representativiteit van de steekproeven

De volgende vraag is of de samenstelling van die steekproeven representatief is.

- Het 9e Linieregiment was niet representatief voor de infanterie. Vanaf de invoering van de dienstplicht in 1910 rekruteerden de regimenten steeds meer in hun eigen regio. Het 9e Linie van **Stevens**, dat in Brussel gekazerneerd was, kende een steeds grotere instroom van Brabanders. In 1910 diende 7% van de Brabantse rekruten bij het 9e Linie. Dat was het dubbele van hun gemiddelde bij de infanterie. Dat wordt trouwens uit Stevens' tabellen bevestigd: het aandeel van de "ongekenden" (vooral Brusselaars) sprong in 1910 van 13% naar 31%. In 1912 leverden de "ongekenden" zelfs 36% van zijn rekruten.¹²⁵ Bovendien is het stamboek, dat een erg administratieve bron blijft, niet erg betrouwbaar, vooral niet in oorlogstijd. De oorlogsgeschiedenis van het 9e Linie meldt bijvoorbeeld dat het regiment na de IJzerslag (oktober 1914) nog 1.300 man telde. Als men de cijfers van **Stevens** verrekent, houdt men eind 1914 nog 3.500 man over. De verliezen van 1918 bedroegen volgens de regimentsgeschiedenis 1.076 man (doden én gekwetsten). Stevens telde dat jaar 143 doden. Dat is 13% van de verliezen. Voor dat moordende jaar 1918 is dat (te) weinig vergeleken met de 28% van de drie vorige oorlogsjaren.¹²⁶
- Op de West-Vlaamse begraafplaatsen van Schepens liggen (uiteraard) alleen slachtoffers uit de IJzerjaren en het begin van het bevrijdingsoffensief, dus niet uit de eerste maanden en de laatste weken van de oorlog. Die begraafplaatsen bevatten evenwel slechts een deel van de slachtoffers uit die periode. Veel lijken bleven onbegraven op het slagveld liggen omdat het te moeilijk of te gevaarlijk was het stoffelijk overschot weg te halen of omdat er onvoldoende resten overschoten. Werden de lijken ter plaatse begraven, dan werden die graven soms later door het oorlogsgeweld vernield. Neemt men aan dat er vooral Vlamingen in de vuurlinie stonden, dan is hun aandeel in die groep "onbekende soldaten" erg groot en zijn ze op de kerkhoven ondervertegenwoordigd. Bovendien werden duizenden slachtoffers na de oorlog naar een begraafplaats in de gemeente van de familie overgebracht. Het is niet bekend of er meer of minder Vlaams- dan Franstaligen "gerepatrieerd" werden.¹²⁷ Ten slotte nam Schepens, zonder enige toelichting, alle overlijdens tot 1921 in aanmerking, terwijl er geen enkele reden is om de oorlog met een

¹²⁵ De Vos *a.w.*, p. 356, 388-389. Volgens Keymeulen (*a.w.*, p. 94) lag het aantal gesneuvelde Brusselaars in het 9e Linie 6% hoger dan hun aandeel in de bevolking.

¹²⁶ Van Parijs, *Notice résumant l'histoire du 9e Regiment de Ligne pendant la campagne 1914-1918*, s.l. 1935 (KMLK). Stevens start de oorlog met 6.876 man en verliest de eerste maanden 2.093 krijgsgevangenen, 746 geïnterneerden en 533 doden. Het aanzienlijke verschil tussen 1.300 en 3.500 heeft wellicht te maken met de gekwetsten, die nog administratief in het regiment aanwezig waren, maar niet meer effectief. Maar het blijft gissen.

¹²⁷ Onmiddellijk na de oorlog gingen veel families op zoek naar het lijk van hun nabestaanden, groeven het op en namen het mee naar huis (zie het schrijvende verslag van zo'n tocht in Raoul Snoeck, *In de modderbrij aan de IJzervallei*, Gent 1998, p. 183-185). Volgens oorlogsvrijwilliger Florimond Pynaert (*Dagboek*, typo, s.l.s.d., p. 137 (eigen verzameling), waren er zelfs smokkelaars actief die tegen betaling het eerste het beste lijk afleverden. Keymeulen (*a.w.*, p. 593) veronderstelt dat vooral Waalse families de lijken lieten ophalen wegens de grotere afstand. Men kan even goed aannemen dat de verhuizing slechts realiseerbaar was op kortere afstand. Overigens ligt Limburg verder van de IJzerstreek dan Henegouwen.

paar jaar te verlengen. De steekproef van Schepens geeft dus geen betrouwbaar beeld van de militairen die aan het IJzerfront gesneuveld zijn.

- Terwijl het leger van **De Vos** 234.000 rekruten telde, trok koning Albert met hoogstens 182.000 miliciens ten strijde. Er kwam dus 50.000 man (meer dan één vijfde) niet opdagen. Dat fenomeen is nog niet bestudeerd. Speelden hierbij communautaire elementen? Zolang we de samenstelling van de afwezige groep niet kennen, blijft het delicaat de percentages van De Vos op het leger van augustus 1914 toe te passen.¹²⁸
- Bij de steekproef van **Keymeulen**, met 84% van de oorlogsslachtoffers, kan er alleen discussie zijn over de ontbrekende 16%. De afwezigen betreffen vermoedelijk vooral vermisten. Als men aanneemt dat men vooral Vlamingen bij die rest vond (omdat zij het talrijkst in de vuurlinie stonden), kan dit de Vlaamse cijfers van Keymeulen nog met een paar procenten verhogen.

3. Taalgemeenschappen en taalgewesten

Slechts uitzonderlijk konden onze auteurs de verhouding van de taalgemeenschappen rechtstreeks uit de bronnen afleiden.

- **Schepens** noteerde op zijn militaire begraafplaatsen de taal van de grafzerkjes. Die cijfers geven normaal de sterkte van de gemeenschappen weer. Maar die taal was door de familie van de slachtoffers gekozen in toepassing van een circulaire uit 1924. Hun keuze, zes jaar na de oorlog, is geen betrouwbaar criterium voor de moedertaal van de gesneuvelde militairen.
- Vóór WO I gaf het *Annuaire Statistique* elk jaar een overzicht van de opleidingstaal die de soldaten gekozen hadden. Omdat men mag aannemen dat de gekozen opleidingstaal ook de moedertaal van de volksjongens uit de lotingstijd was, gebruikte **De Vos** die cijfers terecht om de evolutie van de gemeenschappen in de jaren 1899-1909 te berekenen.

In de meeste gevallen bleek het niet eenvoudig het aandeel van de twee taalgemeenschappen te bepalen. Onze auteurs probeerden dat probleem op te lossen door de militairen uit de Vlaamse respectievelijk Waalse regio samen te tellen met de Vlaams- respectievelijk Franssprekenden uit het overblijvende gebied. De geografische toewijzing gebeurde op basis van de geboorte- of woonplaats. Die criteria zijn niet perfect maar betrouwbaar.¹²⁹ Voor de verdeling van de sprekers uit het tweetalige restgebied deden onze auteurs een beroep op de percentages uit de volkstellingen.

- **Stevens** keek naar de geboorteplaats van zijn militairen. Voor het aflijnen van zijn twee regio's baseerde hij zich op de toestand in 1972. De manschappen, geboren in de Brusselse agglomeratie, bracht hij onder in een groep "ongekenden", samen met de soldaten van wie hij de geboorteplaats niet vond, de inwoners van de Voerstreek en enkele buitenlanders. Omdat hij met die hybride groep "ongekenden" (17% van het totaal) weinig kon aanvangen, wilde nog de eentalige Vlaams- en Franstaligen uit die groep halen.

¹²⁸ De Vos gaat zelf uit van 117.000 man in het veldleger plus 65.000 man in de vestingen (inclusief beroepsmilitairen) (a.w., p. 353, noot 9). Stevens (a.w.1976, p. 691-692) vond in het 9e Linieregiment 20 tot 37% niet-gemobiliseerden per klas. Mutatie bleek de voornaamste reden te zijn (die militairen verschenen dan wel op het appèl bij een andere eenheid). De tweede reden was afkeuring. Minder belangrijk waren overlijden, desertie, ziekte en niet-oproeping.

¹²⁹ Stevens stelde vast dat de militairen die in België geboren werden, zelden naar een ander taalgebied verhuisden. Bovendien hielden immigratie en emigratie elkaar in evenwicht in Wallonië. Wel verloor Vlaanderen soldaten aan Brussel.

Daarbij hanteerde hij de cijfers van de negentien Brusselse gemeenten uit de volkstelling van 1900 als "waarschijnlijkheidscoëfficiënt".

- Na de invoering van de dienstplicht achtte **De Vos** de opleidingstaal niet meer bruikbaar als criterium, omdat veel burgerzonen uit Vlaanderen het Frans konden kiezen. Voor die jaren berekende hij het aandeel van de twee gewesten (vier provincies plus Leuven respectievelijk Nijvel) aan de hand van de cijfers over de arrondissementele herkomst van de rekruten (woonplaats). Om de militairen uit het arrondissement Brussel (12%) te verdelen, hanteerde hij de percentages van de Brusselse mannen uit de volkstelling van 1910. Omdat hij voor 1913 geen cijfers vond, gebruikte hij voor die lichte de percentages van 1912.
- **Keymeulen** werkte met de geboorteplaats van de militairen. Bij de volkstelling van 1910 formuleerde hij twee postulaten:
elke gemeente die minder dan 5% eentalige mannen van de andere taalgroep telde, beschouwde hij als eentalig;
de militairen uit de tweetalige gemeenten (12% van de bevolking) verdeelde hij onder de Vlaams- respectievelijk Franstaligen volgens het percentage van de eentaligen in die gemeente.

Om de militairen uit het tweetalige restgebied - in hoofdzaak Brussel - te verdelen namen drie van de vier auteurs hun toevlucht tot de volkstellingen. Dat is een slechte keuze omdat we de cijfers van het leger precies met de volkstelling willen vergelijken. Het uitgangspunt van de "80%" is immers dat de Vlaamse percentages in het leger aanzienlijk hoger lagen dan in de bevolking. Als men cijfers van de volkstelling gebruikt om de percentages in het leger vast te stellen, ligt het voor de hand dat de twee niet veel van elkaar afwijken.

Naast dit fundamentele bezwaar zijn er nog diverse aanmerkingen te maken.

- **Stevens** ging behoorlijk amateuristisch te werk. Hij klasseerde de gemeenten met anachronistische criteria. Hij volgde immers de taalgrens van 1962, min of meer althans, want hij rekende Moeskroen en omgeving wel bij Wallonië, maar telde de Voerstreek niet bij Vlaanderen. Brussel breidde hij vroegtijdig uit tot de negentien gemeenten. Om de eentaligen uit die negentien gemeenten te kunnen afzonderen gebruikte Stevens de volkstelling van 1900 (en dus niet die van 1910). Bovendien verwerkte hij in zijn berekening bevolkingscijfers uit 1912, hoewel de Brusselse bevolking intussen sterk aangegroeid was. Zo kwam hij aan 14% Vlaamssprekenden en 28% Franstaligen (33/67). Maar volgens de volkstelling van 1910 bedroeg het aantal eentaligen in de agglomeratie Brussel (met veertien gemeenten) 24% respectievelijk 30% (44/56). Omdat net iets meer dan de helft van de tweetaligen het meest Vlaams sprak, haalde de Vlaamse gemeenschap nog 47%. In Stevens' benadering van Brussel wordt het Vlaamse aandeel dus sterk ondergewaardeerd. Dat bedroeg niet een derde, maar de kleine helft.
- Voor de verdeling van de militairen uit het arrondissement Brussel zou **De Vos** de cijfers van de volkstelling van 1910 gebruiken: 42% eentalig Vlaamstalig, 20% eentalig Franstalig en 38% tweetalig. Maar in zijn tabel van 1911 verwisselde hij de percentages: de Vlaamstaligen kregen 20%, de Franstaligen 38% en de tweetaligen 42%. Met de juiste percentages wordt het Vlaamse totaal 60% (in plaats van 58%). Voor dat jaar was er alvast geen verschil met de lotingsjaren.
Bij gebrek aan cijfers paste De Vos zijn percentages van 1912 toe op de lichte 1913. Dat is betwistbaar, want het contingent werd dat jaar opgedreven van 20.000 naar 34.000 man, waarbij het Vlaamse aandeel, door de uitbreiding van de persoonlijke dienstplicht, groter moest worden.

- Het tweede postulaat van **Keymeulen**, dat uitgaat van de verhouding van de eentalige groepen in zijn tweetalige gemeenten (45/55), negeert het feit dat de meeste meertaligen in ons land meestal Vlaams spraken (55/45). Zelfs in de Brusselse agglomeratie vormden de meertalige Franstaligen nog geen meerderheid. Zijn postulaat werkt dus in het nadeel van de Vlamingen.

4. Resultaten

Wat leert nu de analyse van de diverse pogingen om de "80%" te weerleggen?

- Het 9e Linie van **Stevens** was een uitgesproken Brussels regiment, waarvan men de taalverhoudingen niet kan veralgemenen. Bovendien lijkt het gebruikte stamboek een onzekere bron. Zijn Stevens' tabellen met de "ongekenden", al dan niet uitgedund, onbruikbaar, dan is zijn reeks met het relatieve aandeel van de twee gewesten¹³⁰ toch interessant. Die reeks leert dat de geografische Vlamingen met 61% ten strijde trokken, maar dat hun aandeel in de loop van de oorlog tot 66% steeg. Dat is 11% boven het bevolkingspercentage. De hoogste cijfers haalden de Vlamingen bij de lichteningen 1914-1918 (77%) en bij de gesneuvelden in de jaren 1915-1918 (71%). De officieren haalden met 38% de laagste Vlaamse score.¹³¹ Stevens geraakte in zijn regiment nergens aan "80%". Dat percentage vond hij alleen in een kleine steekproef (824 miliciens) bij de lichteing 1914 van het 1^e Jagers te Voet (85%).
- De studie van **Schepens** vertelt alleen welke taal de families na WOI kozen voor de zerken van de militairen die op tien West-Vlaamse begraafplaatsen bleven liggen. Meer relevantie heeft dat onderzoek niet.
- **De Vos** maakt aannemelijk dat het Vlaamse aandeel in de elf lotingsjaren gemiddeld 60% bedroeg. In die tijd lag het Vlaamse aandeel in het leger dus al 5% hoger dan de bevolkingscijfers van 1910. Zijn percentages uit de vier jaren van de dienstplicht zijn discutabel. Op basis van de tabel van 1911 kan men veronderstellen dat het Vlaamse aandeel in die tijd tussen 55% (gekozen instructietaal) en 62% (Vlaamse gewest plus Brussel) lag, dus maximum 7% hoger dan de volkstelling. De som van de vijftien jaren geeft een aanwijzing voor de samenstelling van het Belgische leger in de zomer van 1914, maar geen zekerheid.
Bij zijn studie ontdekte De Vos wel twee merkwaardige communautaire fenomenen. Die vallen goed te illustreren aan de hand van de cijfers uit 1905 (loting) en 1911 (dienstplicht).¹³²

1905

Herkomst	Volledig	%	Effectief	%	Opleidingstaal	Effectief	%
Vlaamse gewest	6.363	48	7.080	51	Vlaams	7.929	60
Waalse gewest	5.309	40	5.063	37	Frans	5.279	40

¹³⁰ De gewesten van Stevens vallen niet helemaal samen met onze definitie (cf. hoger).

¹³¹ In Stevens' tabel van de officieren sloop een fout. In de reeks II nam hij de cijfers van de ongekenden op in plaats van die van de Nederlandstaligen (*a.w.*, p. 709).

¹³² De Vos, *a.w.*, p. 358-359, 390-395. In De Vos' tabellen staan twee foutjes: in 1905 kozen 5.762 (en niet 5.702) miliciens het Vlaams als instructietaal; in 1911 kozen 8.124 (en niet 8.125) manschappen het Frans.

Arrond. Brussel	1.628	12	1.706	12			
Totalen	13.300	100	13.849	100		13.208	100

Het contingent van 1905 was vastgesteld op 13.300 man, mooi over de diverse provincies verdeeld volgens hun bevolkingscijfer. Het aandeel van het Vlaamse gewest bedroeg (afgerond) 6.400 man, het Waalse gewest moest 5.300 man leveren. Het effectief telde echter 7.000 Vlamingen en 5.000 Walen. Het Vlaamse aandeel ging dus met 3% omhoog, het Waalse met evenveel omlaag. Die verschuiving werd veroorzaakt door het Vlaamse overwicht bij de vrijwilligers. Opvallend veel Vlaamse jongens namen dienst als vrijwilliger of lieten zich betalen om dienst te doen in plaats van iemand anders. Ze vormden meer dan een kwart van alle Vlaamse soldaten. Bij de Walen was het aandeel van de vrijwilligers slechts 15%. Dat verschil hing ongetwijfeld samen met de socio-economische achterstand van het minder welvarende Vlaanderen.

Van alle rekruten koos 60% het Vlaams als instructietaal. Dat percentage ligt aanzienlijk boven het aandeel van het Vlaamse gewest. Je kan het alleen verklaren door aan te nemen dat 75% van de Brusselse rekruten (en vervangers) Vlaamstalig waren.

1911

Herkomst	Volledig	%	Effectief	%	Opleidingstaal	Effectief	%
Vlaamse gewest	13.688	45	8.735	50	Vlaams	9.833	55
Waalse gewest	12.805	42	6.546	37	Frans	8.124	45
Arrond. Brussel	4.129	13	2.149	13			
Totalen	30.622	100	17.430	100		17.957	100

De lichte van 1911 bestond theoretisch uit 30.600 man. Daarvan moest het Vlaamse gewest 13.700 man leveren, het Waalse gewest 12.800. Maar van die lichte werd meer dan 40% vrijgesteld. Dat was vooral het geval in Wallonië. In Henegouwen en Luik werd de helft van de kandidaten naar huis gestuurd, in West- en Oost-Vlaanderen was dat slechts een derde. De verschuiving was groter dan in 1905: Vlaanderen steeg met 5%, Wallonië daalde met 4%. Op die manier bleef het effectieve aandeel van Vlaanderen nagenoeg gelijk, hoewel het door de invoering van de dienstplicht van één soldaat per gezin minder soldaten had moeten leveren. Net zoals bij de loting kan dat fenomeen met de socio-economische situatie te maken hebben: de gezondheid van de Waalse industriearbeiders was slechter dan die van de Vlaamse boerenzonen. Een andere verklaring is dat de artsen in Wallonië sneller afkeurden of dat de keuring in Vlaanderen door Vlaamsonkundige artsen gebeurde.¹³³

In 1911 koos 55% van de soldaten het Vlaams als instructietaal. Dat is 5% minder dan in 1905. De oorzaken zijn te zoeken bij de verfransing van Brussel en de voorkeur voor het Frans van de Vlaamse burgerij, die door de persoonlijke dienstplicht ook opgeroepen werd.

¹³³ F. Daumont schreef in 1911: "On peut se demander si les médecins militaires comprennent les soldats malades. il est permis d'en douter" (Le Mouvement Flamend, Brussel 1911,II, p.221).

- Met inbegrip van de tweetalige gemeenten kwam **Keymeulen** aan een verhouding 64/36. Wegens het gebruik van de volkstelling om de tweetaligen te verdelen en zijn tweede postulaat dat de Franstaligen ten goede komt, blijft dat resultaat twijfelachtig. Het is wel zinvol Keymeulens percentages onderling te vergelijken, want die reveleren enkele belangrijke trends.
 - 1) Er is een opvallend verschil tussen 1914 en de jaren aan de IJzer. De globale verhouding was 60/40 in 1914, maar werd 68/32 in 1915, m.a.w. "het eerste jaar in de loopgraven, 1915, betekende voor het Belgisch leger, de verandering inzake de taalverhoudingen".¹³⁴
 - 2) Er dienden relatief meer Vlamingen bij de infanterie dan bij de andere wapens. De infanterie was de lastigste afdeling in het leger. De piotten zijn "les seuls qui fassent la Guerre", hoorde de Brusselse adjudant Hubert Lefebvre (5e Linie) zijn manschappen beweren.¹³⁵ Het hoogste Vlaamse percentage vond Keymeulen in de beperkte groep spoorwegmannen (74/26). Slechts in een eenheid trof hij een Franssprekende meerderheid aan, namelijk bij de gendarmes (49 /51).
 - 3) In de loop van de oorlog deed zich bij de diverse wapens een merkwaardige evolutie voor.

Vlaams aandeel	1914	1915	1918
Infanterie	61	68	69
Cavalerie	58	66	62
Artillerie / genie	50	67	64
Logistiek	54,5	66	60

Bij het uitbreken van de oorlog lag het Vlaamse aandeel duidelijk het hoogst bij de infanterie. Vanaf 1915 nam de Vlaamse inbreng opvallend toe, ook in de andere wapens en zelfs bij de logistiek (de diensten die achter het front werkten). Tegen het einde van de oorlog deed zich een "normalisatie" voor en heroverden de Franstaligen hun bevoorrechte posities bij de andere wapens.

- 4) Het promotiebeleid van het Belgische leger gaf een andere evolutie te zien.

Vlaams aandeel	1914	1915	1918
Soldaat	61	69	70
Korporaal/brigadier	55	53 ¹³⁶	54
Sergeant / wachtmeester	53	50	47
Sergeant-majoor	58	46	52
Adjudant	39	45	57

Bij het uitbreken van de oorlog vond men minder Vlamingen naarmate men de hiërarchische ladder beklom (met de sergeanten-majoor als uitzondering). Bij de

¹³⁴ Keymeulen, *a.w.*, p. 16.

¹³⁵ Brief H. Lefebvre aan zijn oorlogsrneter 21 mei 1918 (Lefebvre, *a.w.*, p. 215).

¹³⁶ Behalve voor de soldaten betreffen de percentages in de kolom 1915 de drie jaren 1915-1917.

aanvulling van begin 1915 mocht Vlaanderen vooral soldaten leveren, terwijl de strepen bij voorkeur naar Franssprekenden gingen. De volgende jaren maakten de Vlaamstaligen nog steeds (of zelfs minder) kans om strepen te verdienen. Wel vergrootte hun aanwezigheid bij de onderofficieren en vooral bij de adjudanten. Inderdaad, heel wat Vlaamse intellectuelen, zoals Joris van Severen, werden naar j het opleidingscentrum van Gaillon gestuurd om onderofficier te worden.

Het artikel van Keymeulen bevat slechts een paar passages met absolute cijfers uit de eentalige gemeenten. Zoals verwacht geven die hogere Vlaamse percentages te zien. Zo telden de Vlaamstalige gemeenten 18.000 doden, de Franssprekende de helft daarvan (dus 67%).¹³⁷ Bij de 19-jarigen (lichtingen 1914-1918) waren er bij de eentaligen 2.601 Vlaams- en 832 Franstaligen (dus 76%).

5. Een verklaring?

Zowel Stevens als Keymeulen vonden een opvallende Vlaamse "boom" in 1915. Stevens zag het Vlaamse percentage in het 9e Linie stijgen van 61 naar 66%, Keymeulen zag het aantal Vlaamstalige slachtoffers in de infanterie van 61 naar 68% evolueren. De verklaring ligt voor de hand.

Het Belgische leger leed tijdens de eerste maanden van de Eerste Wereldoorlog zware verliezen. Na de IJzerslag telde het leger nog nauwelijks 60.000 man, van wie 34.000 infanteristen. De volgende jaren werden die troepen aangevuld met "oud-strijders", namelijk vestingtroepen en herstelde gekwetsten, maar vooral met nieuwe mankracht, namelijk 130.000 vrijwilligers en miliciens van de lichteningen 1914-1918. Het aandeel van de nieuwkomers bedroeg dus meer dan het dubbele van de legersterkte na de IJzerslag en zelfs één derde van het totaal (34% op 380.000). Zij konden de taalverhoudingen dus grondig wijzigen.¹³⁸

Zowel Stevens als Keymeulen wijzen die uitleg expliciet van de hand (al kunnen ze zelf geen betere verklaring geven). Ze doen dat echter met onbetrouwbare cijfers.

- **Stevens** beschikte slechts over 900 "bruikbare" vrijwilligers (omdat hij van de 600 andere de geboorteplaats niet kende) en 1.030 miliciens uit de oorlogscontingenten, samen 1.930 man. Dat is 22% op zijn totaal van 8.800. Stevens vond er dus te weinig. Bovendien weegt hij de impact van die twee groepen af tegen zijn totaal en niet tegen de getalsterkte van eind 1914.
- **Keymeulen** telde 3.848 Vlamingen en Walen (72/28 in de lichteningen 1914-1918). Dat is slechts 12% van zijn steekproef en dat is veel te weinig. Voor de samenstelling van die lichteningen hanteerde de auteur het verkeerde criterium. Tijdens de oorlog werden immers niet alleen de 19-jarigen opgeroepen, maar alle mannen tussen 19 en 40 jaar.

Besluit

De discussie over de "80%" tijdens de Eerste Wereldoorlog leert dat het percentage in de eerste plaats sloeg op het aandeel van de Vlaamse soldaten in de vuurlinie tijdens de jaren 1915-1918. Het ging dus om de Vlaamse "piotten" die het lastige en gevaarlijke werk in de loopgraven

¹³⁷ Deze passage (Keyrneulen, *a.w.*, p. 13) bevat jammer genoeg niet alle getallen. Zo lijkt het totaal niet te kloppen, want dat bedraagt slechts 93% van alle doden.

¹³⁸ Anoniem, Les operations de l'armée belge pendant la campagne de 1914-1918, in: Bulletin Belge des Sciences Militaires IX (1928), p. I/491 en II/290-293.

aan de IJzer moesten opknappen. Die maakten weinig kans op promotie of op een sinecure omdat ze Vlamingen waren en onvoldoende Frans kenden.

De meeste getuigenissen over de "80%" waren ramingen. Die schattingen waren uiteraard niet nauwkeurig, maar toch realistisch. Het ging immers om observaties van militairen over hun eigen omgeving. Hun indrukken worden bovendien bevestigd door een reeks tellingen, vooral in de infanterie. Doorgaans ging het om kleinere eenheden, zoals een peloton of een compagnie. Uit de licht afwijkende percentages blijkt dat "80%" veeleer een globaal gemiddelde was. Sommige eenheden zaten erboven, andere eronder. De twee grootste tellingen - die van Rombouts en Ghysbrechts - gaven 82 respectievelijk 78% bij de soldaten van de 4e legerdivisie, met uitschieters tot 94%.

Uit die ramingen en tellingen kan men niet besluiten dat alle Belgische infanterie-eenheden die aan de IJzer vochten, voor vier vijfden uit Vlaamse piotten bestonden, maar wel dat dergelijke eenheden lang geen uitzondering waren. Die "80%" bleek zelfs zo geloofwaardig dat niet alleen Vlaamsgezinde politici als Alfons van de Perre en Frans van Cauwelaert het cijfer overnamen, maar ook de hoogste gezagdragers het voor waar aanvaardden: koning Albert, minister De Ceuninck van Oorlog, hoofdaalmoezenier Jan Marinis, propagandachef Fernand Passelecq. Had de regering of de legertop dat percentage willen betwisten, dan hadden ze zelf een telling kunnen organiseren. Als ze dat niet deden, was het wellicht omdat ze de uitslag vreesden.

De studies van Stevens, Schepens en Keymeulen bevatten wel cijfers over de Vlaamse aanwezigheid op het IJzerfront, doch door de beperkingen en tekortkomingen van hun aanpak zijn die percentages niet betrouwbaar. Maar zelfs als men zou aannemen dat de Vlaamse aanwezigheid in de IJzerjaren "slechts" 65 tot 70% bedroeg, liggen die percentages beduidend hoger dan het Vlaamse aandeel in de bevolking. Voor de fundamentele discussie over de taaltoestanden in het Belgische leger maakt(e) het uiteindelijk weinig verschil uit of de Vlaamse meerinspanning 15 dan wel 25% bedroeg. De discriminatie van de Vlaamse soldaten vóór, tijdens en zelfs na de oorlog wordt trouwens door de tabellen van die auteurs bevestigd. Voor het Vlaamse overwicht in het Belgische leger waren er drie redenen die met een geografisch toeval te maken hebben. Vlaanderen leverde meer miliciens en vrijwilligers dan Wallonië omdat het noordwestelijk hoekje van België dat onbezet bleef, bij Vlaanderen hoorde, omdat er door het verloop van de oorlog meer Vlamingen dan Walen naar het buitenland gevlucht waren, en omdat het lange tijd gemakkelijker was vanuit Vlaanderen naar Nederland te vluchten dan vanuit Wallonië.

Twee andere redenen waren socio-economisch van aard - net zoals de "twee snelheden" al vóór de oorlog een rol gespeeld hadden. Vooreerst bevonden heel wat Vlaamse landarbeiders zich bij het uitbreken van de oorlog in Noord-Frankrijk. De "Fransmans" gingen er elk jaar de oogst binnenhalen omdat er in Vlaanderen onvoldoende werk was. Daarnaast gaf de oorlogsindustrie de voorkeur aan Waalse soldaten-arbeiders omdat de industrie, en zeker de ijzer- en staalindustrie, in Wallonië meer ontwikkeld was dan in Vlaanderen.

Een laatste reden - "last but not least" - was de francofone, Vlaamsvijandige mentaliteit in het Belgische leger. In die unitaire instelling was en bleef het Frans de voertaal en hadden veel officieren slechts minachting voor de Vlamingen en hun taal. Dat verklaart waarom het Vlaamse aandeel steeg naarmate men de hiërarchische ladder afdaalde of naarmate de dienst zwaarder werd.

De "80%" werd al vroeg een symbool dat het Vlaamse ongenoegen over die situatie samenvatte en bleef decennialang populair in de flamingantische propaganda. Het was een "mythe" als men daarmee bedoelt dat het percentage deel uitmaakte van de collectieve herinnering van de Vlaamsgezinden. Het was geen "mythe" als men daarmee wil aangeven dat het een vertekend beeld gaf van de taalverhoudingen in de loopgraven aan de IJzer.